

Rapport 2007:07

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Jämställd samhällsplanering

Ett diskussionsunderlag från projektet BoJämt

Rapport 2007:07

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Jämställd samhällsplanering

Ett diskussionsunderlag från projektet BoJämt

Författare: Christian Dymén

Utgivningsår: 2007

Foto omslag: Christian Dymén

ISBN: 978-91-7281-254-3

Denna rapport finns bara i pdf. Den kan kan laddas ned från Länsstyrelsens webbplats **www.ab.lst.se** eller beställas från Bostadsenheten, Länsstyrelsen i Stockholms län, tel 08-785 44 34

Innehållsförteckning

Förord	7
Sammanfattande slutsatser	9
Jämställd planering – vad är det?	9
Olika sätt att bedriva planering	10
Hur resonerar planerarna idag?	10
Planering för ett bra vardagsliv	12
BoJämts kunskapsresa	12
Projektet BoJämt	14
Projektorganisation	15
Projektmål och syfte med vårt inledande arbete	15
Frågeställningar	16
Metod	17
Grundläggande utgångspunkter	19
Bostadspolitik och jämställdhet	19
Diskrimineringslagstiftningen	19
Jämställdhetsperspektiv	19
Jämställdhet och boendeplanering	22
Regionalnivå	22
Kommunal nivå	26
Bostadsområdes- och bostadsnivå	36
Resultat	39
Seminarium 1. Stockholm, en region för likar och olikar?	40
Seminarium 2. Jämställdhet och mångfald - osynliga i planeringen?! ..	42
Seminarium 3. Jämställd boendeplanering i ett bostadsområdes- och bostadsperspektiv	43
Jämställdhet och boendeplanering i den kommunala verksamheten	45
Diskussion	46
Vad innebär jämställdhet inom boendeplanering?	46
Vilka aspekter av jämställdhet är viktiga att belysa när det gäller boendeplanering?	49
Fortsättningen	58
Regionalt nätverk	58
Frågeställningar	58
Utbildningsinsats	59

Referenser	60
Dokument från Riksdag och Regering	63

Bilaga 1 Stockholm - en region för likar och olikar?

Bilaga 2 Jämställdhet och mångfald– osynliga i planeringen?!

**Bilaga 3 Jämställd boendeplanering i ett bostadsområdes-
och bostadsperspektiv**

**Bilaga 4 Jämställdhet och boendeplanering i den kommunala
verksamheten**

Förord

Stockholmsregionens ekonomi och befolkning växer, vilket innebär att det långsiktiga behovet av bostäder måste tillgodoses. Bostäder behöver byggas och överlag behövs djupare kunskaper och diskussioner om kvalitetsfrågor i vårt boende och vardagsliv. En viktig fråga handlar om jämställdhet. Länsstyrelsen i Stockholms län har därför initierat projektet BoJämt tillsammans med Regionplane- och trafikkontoret samt Stockholms stad. Grunden för BoJämts arbete är det övergripande målet för jämställdhetspolitiken, att alla kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Diskussionsmaterialet är en redovisning av det arbete som hittills bedrivits inom projektet. Projektet påbörjades i mars 2006 och bedrivs till december 2007. Syftet med det inledande arbetet har varit att kartlägga forskning och andra insatser som bedrivs om jämställdhet inom boendeplanering, samt att genom seminarier och andra aktiviteter lyfta frågeställningar och problemområden att jobba vidare med. Boendeplanering definieras i detta projekt som fysisk samhällsplanering med fokus på kvinnors och mäns organisering av boendet och vardagslivet. I arbetet har - förutom Länsstyrelsen, Stockholms stad och Regionplane- och trafikkontoret – även forskare, bygg- och bostadsföretag, samhällsplanerare och intresseorganisationer deltagit. Rapporten riktar sig till dessa grupper, men även till politiker och andra intresserade. Förhoppningsvis ger läsningen en inblick i boendeplanering med jämställdhetsperspektiv, samt idéer om hur man kan arbeta med dessa frågor. Arbetet i BoJämt under 2007 handlar om att följa upp resultat och slutsatser som presenteras i denna rapport.

En viktig slutsats från vårt arbete är att diskussioner om jämställdhet i boendeplanering behöver lyftas fram och belysas mer. Frågan är komplex. Det har tydliggjorts bland annat i diskussionerna vi bedrivit i fokusgrupper som emellanåt tenderat att tappa fokus. Detta är också ett tecken på att jämställdhetsfrågan behöver ses i ett sammanhang där förutom kön, även socioekonomi, etnicitet o.s.v. behöver beaktas. Från BoJämts arbete har vi kunnat konstatera att utbildningsinsatser för regionens samhällsbyggare behöver genomföras. Även bovineundersökningar är av vikt för kunskapsuppbyggandet i länet. Det handlar då om att studera mäns och kvinnors erfarenheter och önskemål i boendet och vardagslivet samt att undersöka vilken möjlighet män och kvinnor har att välja och påverka boendet.

Föreliggande rapport inleds med sammanfattande slutsatser från det arbete som hittills bedrivits. Sedan redogörs för projektets tillkomst och arbetets uppläggning. Rapporten i övrigt består av dels en litteraturstudie för djupare förståelse av jämställdhetsperspektivet i boendeplanering; dels sammanfattningar från genomförda seminarier och kommunintervjuer med samhällsplanerare, bygg- och bostadsföretag, intresseorganisationer och forskare; dels en diskussion inför vårt fortsatta arbete. Till rapporten finns även bilagor med minnesanteckningar från seminarierna och rapportering från kommunintervjuerna.

Eva Gyllensvärd
Länsarkitekt

Christian Dymén
Projektledare BoJämt

Sammanfattande slutsatser

Jämställd planering – vad är det?

Jämställdhet i planering innebär att planerare i ett nära samspel med medborgarna skapar förutsättningar för kvinnor och män att få en god boendemiljö och ett fungerande vardagsliv. BoJämt har under arbetets gång kommit fram till följande insikter om vad som är jämställdhet i planeringen:

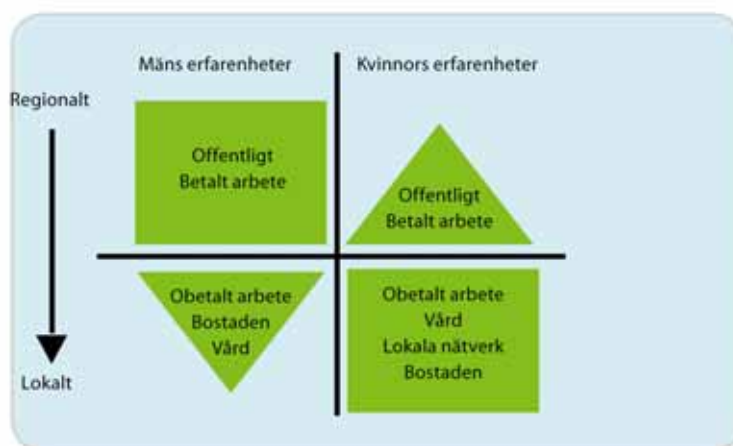
- förståelse för att kvinnor och män har olika erfarenheter av boendets och vardagslivets organisering
- medvetenhet om att det finns olika sätt att bedriva planeringen, mer eller mindre lämpliga för att uppnå jämställdhet
- förståelse för hur dagens planering bedrivs
- vilja att planera på alternativa sätt.

Kvinnor och män har olika erfarenheter

Förståelse för genus innebär att inse att kvinnor och män har olika erfarenheter på grund av att kvinnor och män tilldelats olika roller i samhällsutvecklingen. Kvinnor och män använder generellt sin tid på olika sätt och de rör sig på olika sätt mellan bostad, arbete och service av skilda slag. Vi vet exempelvis att kvinnor gör fler omsorgs- och inköpsrelaterade resor. Avståndet mellan bostad och arbete är också allmänt sett olika långt för kvinnor och män. Det geografiska området för kvinnors arbetsmarknader är generellt mindre än mäns. Kvinnor och män har också olika erfarenheter av bostadens storlek och utformning. När det gäller bostaden visar forskning att kvinnor, i jämförelse med män, oftare upplever att de är trångbodda. Det beror på att kvinnor har huvudansvaret för hemmet.

Bilden på nästa sida är en tolkning av det vi vaskat fram under projektets gång. Bilden visar i grova drag kvinnors och mäns erfarenheter av boendet och vardagslivet. I en jämförelse mellan det som karakteriserar livet för män och kvinnor har männen generellt sett en större erfarenhet av att delta i det offentliga livet och av betalt arbete. Kvinnor däremot har av hävd i högre utsträckning svarat för det obetalda arbetet i hemmet.

Bild 1

Olika sätt att bedriva planering

Planering bedrivs på många olika sätt. Ett rationellt sätt att arbeta handlar om att utveckla olika verktyg i arbetet för att fånga in nya frågor. Det kan till exempel handla om att med stöd av checklistor se till att skilda aspekter på jämställdhet blir beaktade i planeringen. Den slutliga produkten, planen, kan analyseras utifrån vilka konsekvenserna blir för jämställdheten. Synsättet utgår från att planeraren, experten, anser sig besitta all den kunskap som ska beaktas när en plan utarbetas. Ibland benämns detta en *rationell planeringsansats*.

Ett annat sätt att arbeta innebär att hela planeringsprocessen läggs upp så att olika individer och grupper får ett direkt inflytande i arbetets uppläggning och inriktning. Det centrala är att utveckla dialogen med medborgarna. Olika individers erfarenheter lyfts fram och synliggörs. Kvinnors och mäns kunskaper och erfarenheter betraktas därmed som förutsättningar i planeringen. Och vardagslivet ser i praktiken olika ut för alla människor och deras erfarenheter kan lättare komma till uttryck i ett planeringsarbete som läggs upp på detta sätt. Planerarens expertkunskap handlar i detta fall om förmågan att driva processen på ett sådant sätt att olika människors intressen och erfarenheter fångas in som underlag för beslut. Ibland benämns detta en *kommunikativ planeringsansats*. Denna ansats anser vi är mest förenlig med förståelsen och kartläggningen av kvinnors och mäns olika erfarenheter av boendet och vardagslivets organisering.

Hur resonerar planerarna idag?

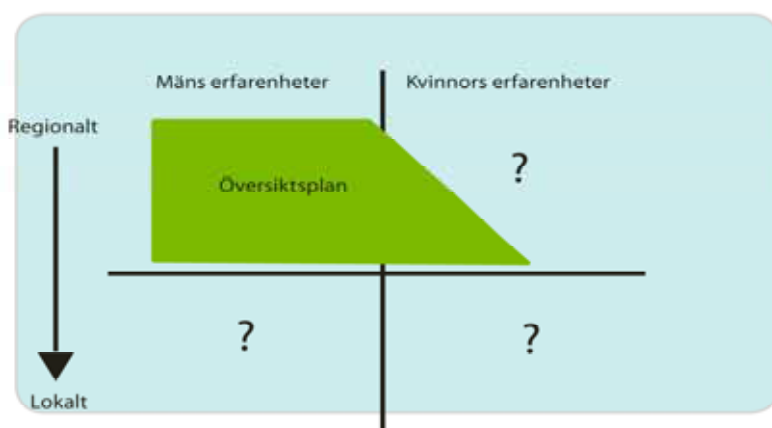
BoJämmts seminarier har visat att den rationella planeringen är den norm som i huvudsak råder idag. Det är planerarna som, med hjälp av olika experter, besitter kunskaperna och som tar fram planeringsunderlag. Mäns och kvinnors ”behov” är något man ofta tar för givet – och bristen på närmare

eftertanke kan ibland riskera att cementera dagens livsmönster. BoJämts seminarier och intervjuer visar att de formella samrådsprocesserna inte alltid fångar upp viktiga synpunkter från dem som berörs. En mer lyssnande process i nära dialog med medborgarna efterlyses för att allas villkor och erfarenheter ska kunna tillgodoses.

I ett forskningsprojekt om genusperspektiv i översiktlig planering (Tora Friberg och Anita Larsson) ställdes frågor till planerare som handlade om deras förhållningssätt i dessa frågor. Planerarna har angett vad de anser är typiskt kvinnligt i planeringen. Ofta nämns då frågor som hör till exempelvis bostaden, bostadsområdet, privatlivet, vardagslivet och trygghetsaspekten. Detta är frågor som har sin tyngdpunkt i detaljplaneringen. Frågor som hanteras i den översiktliga planeringen betraktas däremot, av de som svarat, som mera könsneutrala. Men eftersom samhällsplanering länge var en uppgift för män samt att kvinnliga och manliga planerare därmed blivit inskolade i en manlig planerarroll riskerar det könsneutrala i praktiken att spegla ett manligt perspektiv.

Bilden är BoJämts tolkning av innebörden av den nämnda forskningen. Den översiktliga planeringen och detaljplaneringen fungerar idag lite som fristående instrument utan en inbördes relation. Frågor som hänförs till det offentliga livet (t. ex. förvärvsarbete, näringsliv, sysselsättning och trafikfrågor) hanteras framförallt i översiktsplanen, medan planeringsfrågor som i första hand hänförs till det lokala och privata livet (t. ex. vård, service och omsorg) framförallt behandlas i den detaljerade planeringen. Alla människor bör ges möjlighet att organisera tillvaron så att förvärvsarbetet på ett smidigt sätt kan förenas med det lokala och privata livet. Översiktsplanen förmår inte alltid att belysa dessa samband.

Bild 2

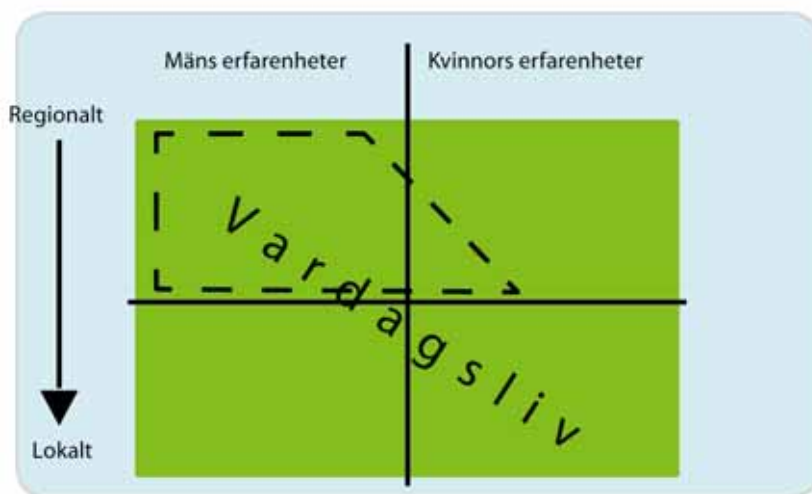
Planering för ett bra vardagsliv

En kommunikativ planering med medborgardialog ger förutsättningar för att tydligt lyfta fram både kvinnors och mäns erfarenheter av och önskemål i boendet och vardagslivets organisering. Fokus behöver framförallt riktas mot att lyfta fram kvinnors erfarenheter till den översiktliga planeringen. Den översiktliga planeringen ligger ofta till grund för detaljplaneringen och detta gör det extra viktigt att redan i översiktsplaneringen på ett tydligare sätt få in ett socialt- och vardagslivsperspektiv.

Både kvinnors och mäns erfarenheter behöver alltså likvärdigt tas tillvara i den översiktliga planeringen. Då ett jämställt samhälle eftersträvas behandlas frågor som är kopplade till det offentliga livet respektive det privata och lokala livet på likartat sätt utan att associeras till kvinnor eller män. Vi får alltså könsneutralitet i dess rätta bemärkelse.

Bilden visar hur den regionala och kommunala översiktliga planeringen bör se ut. Den översiktliga planeringen ska skapa förutsättningar för kvinnor och män att organisera vardagslivet på lokal och regional nivå.

Bild 3

BoJämtes kunskapsresa

Från bostadsförsörjning till fysisk samhällsplanering

I vårt arbete har vi, både när det gäller genomgång av den forskning som finns och vid diskussioner om konkreta exempel, sett att det finns mycket gjort ifråga om att belysa jämställdhetsperspektiv i detaljplanering. Vi ser också att jämställdhetsperspektivet behöver bredare förankring än att bara handla om bostaden och bostadsområdet.

Efter seminarier med planerare och forskare har vi valt att i fortsättningen koncentrera oss på att belysa hur jämställdhet kan beaktas i den regionala och kommunala översiktliga planeringen. Om vardagslivet ska fungera för alla människor behöver jämställdhetsfrågorna tas med redan i den översiktliga planeringen. Först då kan vi förstå samspelet mellan exempelvis boende, service, transport, fritid och jobb – alltså kvinnors och mäns organisering av boendet och vardagslivet.

Hur går BoJämt vidare

Vardagslivsundersökning

Under arbetets gång har vi sett att det i praktiken är naturligt att inte fokusera bara genusaspekten utan att också beakta andra faktorer såsom etnicitet, socioekonomi, ålder mm. Under 2007 genomför vi en vardagslivsundersökning i länet för att fylla i kunskapsluckor om kvinnors och mäns erfarenheter av hur vardagslivet organiseras. Syftet med undersökningen är dels att belysa mäns och kvinnors boendesituation i Stockholms län; dels att identifiera kvinnors och mäns erfarenheter av vardagslivets organisering; och dels att undersöka kvinnors och mäns möjlighet att påverka fysisk samhällsplanering. I undersökningen kommer förutom faktorn genus, även etnicitet, socioekonomi och ålder att beaktas.

Regionalt nätverk

Vi kommer att fortsätta att utnyttja och utveckla vårt regionala nätverk av planerare, forskare, intresseorganisationer, bygg- och bostadsföretag. Frågor om jämställdhet och översiktlig kommunal och regional planering ska diskuteras. Ett diskussionsområde blir samarbete över kommungränserna, då människors vardagsliv sällan i praktiken begränsas av kommunernas administrativa gränser.

Utbildning

Vi kommer även att lyfta fram behovet av utbildning i genusperspektiv i planeringen. Under våra seminarier antydde att planerare vid samråd ofta uppfattar att medborgare är snäva i sitt tänkande. Detta kan ha att göra med att man har olika förväntningar kring vad samrådet syftar till. Deltagare vid seminarierna antydde också att planerare ofta upplever att medborgarna inte är intresserade av att delta i planeringsprocessen medan medborgarna upplever att de sällan blir tillfrågade. Följande fråga blir alltså relevant i utbildningen: Har kvinnor och män möjlighet att påverka visionerna i planeringen eller är inflytandet begränsat till detaljer?

Projektet BoJämt

Våren 2005 bildades i länet en Regional bostadsgrupp med representanter för Länsstyrelsen i Stockholms län, Regionplane- och trafikkontoret, Kommunförbundet Stockholms län och Stockholms stad. Bostadsgruppens syfte är att i samverkan med aktörer som har rådighet över olika delar av genomförandet undanröja hinder för bostadsbyggande samt verka för ett bostadsbyggande över tiden med rätt omfattning och rätt kvalitet. I länet råder det starka samband mellan trafikinfrastrukturen och bostadsbyggandet. Tillsammans med trafikansvariga i länet (Trafikberedningen) presenterade Regionala bostadsgruppen under hösten 2005 ett handlingsprogram ”Trafik och bostäder” med samlade åtgärder som avses leda till en hållbar utveckling i länet.

Trafik- och bostadsfrågor är också högst prioriterade i Stockholmsregionens tillväxtprogram. Ett av insatsområdena i tillväxtprogrammet är just ”Trafik och bostäder”. Det nämnda handlingsprogrammet har godkänts av den styrgrupp som finns för det regionala tillväxtprogrammet.

I handlingsprogrammets bostadsdel finns flera åtgärder som tillsammans ska ge en bred kunskapsöversikt. Drivkrafterna, mekanismerna och strukturerna bakom bostadsbyggandet i regionen ska studeras. Andra åtgärder handlar om planeringsprocessen och om byggkostnader/konkurrensfrågor.

En ytterligare åtgärd benämns ”Jämställdhet, mångfald och bostadsförsörjning”. Syftet är att initiera en regional samordning av jämställdhetsarbetet inom bostadsförsörjningsområdet och att med denna som bas ta fram och genomföra en regional strategi med målet att våra bostäder och bostadsområden ska bli mer jämställda i *andra* frågor än trygghetsfrågor. Det är individperspektivet som studeras och som leder till socialt hållbar utveckling. Åtgärden bedrivs i form av ett projekt och syftar till att höja kunskapen om det sociala hållbarhetsperspektivet hos aktörer i länet som arbetar med dessa frågor.

Länsstyrelsen i Stockholms län lämnade hösten 2005 in en ansökan till Svenska ESF-rådet (Europeiska Socialfonden) avseende ett projekt om jämställdhet, mångfald och bostadsförsörjning. ESF-rådet beviljade i december 2005 medel till projektet, som nu benämns BoJämt. En av förutsättningarna var att projektet skulle bedrivas i samverkan med Färgfabrikens projekt Urban Turntable och med projektet Jämställda kommunikationer som också pågår inom Länsstyrelsen.

Projektorganisation

Länsstyrelsen i Stockholms län är BoJämmts projektägare med Christian Dymén som projektledare och en arbetsgrupp bestående av representanter för skilda sakområden inom Länsstyrelsen, såsom bostadsförsörjning, jämställdhet, integration, regional utveckling och fysisk planering. Projektet leds av en styrgrupp bestående av en person från vardera Länsstyrelsen, Regionplane- och trafikkontoret och Stockholms stad.

Till projektet har vidare knutits en referensgrupp av forskare från Kungliga Tekniska högskolan, Stockholms universitet, Uppsala universitet och Blekinge Tekniska högskola. Vi vill rikta ett stort tack till dessa forskare som kommit med värdefulla synpunkter under arbetets gång.

Projekt mål och syfte med vårt inledande arbete

Det övergripande målet med projektet är att studera och synliggöra boendeplaneringen i Stockholmsregionen ur ett jämställdhetsperspektiv, för att därigenom bidra med kunskap i riktning mot en hållbar utveckling av regionen. Begreppet boendeplanering ersätter bostadsförsörjning, då det senare kan tolkas snävt att endast belysa bostaden och dess utformning. Boendeplanering definieras som fysisk samhällsplanering med fokus på kvinnors och mäns organisering av boendet och vardagslivet. Vi vill få igång en bred diskussion och förståelse - bland regionens aktörer – om jämställdhetsperspektiv i fysisk samhällsplanering. Genom hela projektet kommer det övergripande målet för jämställdhetspolitiken, att alla kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv (antaget av Riksdagen den 16 maj 2006), att ligga till grund. Kopplingar mellan mångfalds- och jämställdhetsperspektivet kommer att behandlas - då dessa sakområden tangerar varandra. Boendeplanering med båda perspektiven kan ge förutsättningar för nytänkande inför planering av länets framtida boendemiljöer.

Syftet med BoJämmts inledande arbete är att studera och kartlägga forskning och andra insatser som bedrivits om jämställdhet inom boendeplanering, samt att genom seminarier och andra aktiviteter lyfta frågeställningar och problemområden att gå vidare med. Jämställdhet och dess koppling till boendeplanering har olika innebörd beroende på om vi rör oss på regional nivå, inom en kommun eller inom ett enskilt bostadsområde eller till och med om vi talar om bostadens utformning. Boendeplanering och dess koppling till jämställdhet studeras och analyseras därför på fyra nivåer; regional, kommunal, bostadsområdes och själva bostadsnivån. Vårt arbete skapar förhoppningsvis en gemensam plattform för diskussion och bidrar med hypoteser och slutsatser inför det fortsatta arbetet under nästa fas som förväntas mynna ut i konkreta resultat.

Frågeställningar

Ett par grundläggande frågeställningar är relevanta för att uppnå syftet med det inledande arbetet.

1. Vad innebär jämställdhet inom boendeplanering?
2. Vilka aspekter av jämställdhet är viktiga att belysa när det gäller boendeplanering?

Metod

Projektet BoJämt inleddes med en kartläggning av forskning och andra insatser som bedrivits om jämställdhet inom boendeplanering. Kartläggningen belyser olika aspekter på jämställdhet på fyra nivåer; regional-, kommunal-, bostadsområdes- och bostadsnivå. Vid möten med fokusgrupper och i seminarier har frågeställningar och problemområden att gå vidare med lyfts fram.

Spridningen av resultaten från kartläggningen har skett genom workshops, seminarier och konferenser där samhällsplanerare, bostads- och byggföretag, forskare, samt intresse- och frivilligorganisationer deltagit. Ett regionalt nätverk har skapats där frågor om jämställdhet och boendeplanering har diskuteras.

En utforskande studie – tre seminarier, en litteraturgenomgång, samt kommunintervjuer – har genomsyrat det inledande arbetet. Vid seminarierna har frågeställningar, problemområden och möjligheter kring jämställdhetsperspektiv inom boendeplanering lyfts - genom att diskussioner i fokusgrupper bestående av forskare, samhällsplanerare, intresseorganisationer och bygg- och bostadsföretag har förts. Intervjuerna med kommunala planerare och politiker belyser kommuners engagemang i och kunskap om området.

Följande seminarier har anordnats:

- Seminarium 1, den 17 maj 2006, med fokus på regionen.
- Seminarium 2, den 30 augusti 2006, med fokus på kommunen - vilket även inkluderar frågor om medborgardeltagande i planeringsprocessen.
- Seminarium 3, den 3 oktober 2006, med fokus på bostadsområdet och bostaden.

Seminarierna har genomförts i samarbete med Färgfabriken som besitter goda kunskaper i att skapa möten, kontakter och dialog mellan de som annars inte skulle tala med varandra annat än över förhandlingsbordet. För att kvalitetssäkra arbetet under analysfasen har BoJämt anordnat ytterligare ett par seminarier med referensgruppen.

För att besvara de grundläggande frågeställningarna antog BoJämt till en början en bred ansats, där olika jämställdhetsperspektiv inom boendeplanering presenteras och behandlas. Vi belyser alltså brett jämställdhetsperspektiv inom boendeplanering, snarare än att begränsa

begreppet jämställdhet. I analysfasen har BoJämt, tillsammans med regionala aktörer inom samhällsbyggande, lyft upp jämställdhetsperspektivet på dagordningen. Detta har lett till att många olika perspektiv och aspekter belyses. I takt med att projektet framskrider kommer dock ansatsen att kunna begränsas. Litteraturgenomgången består av rapporter och artiklar från dels bedriven forskning, dels offentlig verksamhet. Det är viktigt att poängtera att litteraturgenomgången inte enbart används som teoretisk grund till denna rapport. Den skall även ses som en inspiration och kunskapskälla för aktiva inom samhällsbyggandssektorn i Stockholmsregionen.

Det är viktigt för oss att understryka att samtalen under seminarierna noga har rapporterats. Syftet med detta har varit att kunna plocka ut intressanta knäckfrågor att jobba vidare med. Det är även viktigt att kunna återgå till ursprungskällan för vidare analys. Att på ett detaljerat sätt föra minnesanteckningar innebär självklart ändå att misstolkningar kan förekomma.

Grundläggande utgångspunkter

Grunden för BoJämmts ansats är det jämställdhetspolitiska målet. Regeringen har som övergripande mål för jämställdhetspolitiken fastställt att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv (proposition 2005/06:155). Under det övergripande målet finns fyra delmål - en jämn fördelning av makt och inflytande i samhället, ekonomisk jämställdhet, en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet samt att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Målen för jämställdhetspolitiken ska genom jämställdhetsintegrering implementeras inom alla politikområden, även inom bostadspolitik och det innebär att kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet. Eftersom jämställdhet mellan kvinnor och män skapas där ordinarie beslut fattas, resurser fördelas och normer skapas måste jämställdhetsperspektivet finnas med i det dagliga arbetet.

Bostadspolitik och jämställdhet

Inom området bostadspolitik har regeringen satt upp som mål att alla ska ges förutsättningar att leva i goda bostäder till rimliga kostnader i en stimulerande och trygg miljö inom långsiktigt hållbara ramar. Boende- och bebyggelsemiljön ska bidra till jämlika och värdiga levnadsförhållanden och vid planering, byggande och förvaltning ska också en socialt hållbar utveckling vara grund för verksamheten (Skr 2002/03:140).

Diskrimineringslagstiftningen

Lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering gäller bl. a. vid yrkesmässigt tillhandahållande av varor, tjänster och bostäder i samband med kön (men även etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder).

Diskrimineringsförbudet gäller alla avtal som kan ingås när det gäller en bostad, oavsett om bostaden är fast eller lös egendom och oavsett om det är fråga om köp, hyra eller någon annan upplåtelseform. Förbudet omfattar yrkesmässigt tillhandahållande av bostäder vilket gäller köp, byte, upplåtelse eller gåva och gäller alltså inte mellan privatpersoner. Lagen innehåller ett undantag t ex när det gäller skyddat boende för kvinnor.

Jämställdhetsperspektiv

Vi har ovan poängterat att det jämställdhetspolitiska målet står i fokus. Ett jämställdhetsperspektiv innebär att just jobba mot de jämställdhetspolitiska målen med hjälp av förståelse för hur genus påverkar kvinnors och mäns

boende och vardagsliv. Nedan presenteras olika jämställdhetsperspektiv som en inspiration i ämnet.

I slutet av 1980-talet gav Svenska Byggforskningsrådet ut en bok, *Kvinnor om boende och planering* (1989). Här tar sociologen Annika Almqvist upp en skiljelinje i synsätten kring kvinnoperspektiv i planeringen. Hon benämner de båda synsätten särartslinjen och likhetslinjen, där den förra snarare handlar om att förbättra kvinnors villkor i boendet utan några ambitioner att förändra större strukturer. Likhetslinjen å andra sidan förespråkar snarare ändrade förutsättningar för kvinnor att ta sig ut på andra arenor, genom att exempelvis förbättra kollektivtrafiken för att kvinnor ska kunna resa på samma sätt som männen (Almqvist, 1989, s.16-28). Begreppen kan tyckas något otidsenliga, men kan jämföras med Mosers (1993) begrepp om kvinnors praktiska och strategiska behov.

Moser (1993) framhåller och skiljer mellan kvinnors praktiska och strategiska genusbehov. Strategiska behov är relaterade till kvinnors underordnade position i samhället. Det kan exempelvis handla om makt. De strategiska behoven medverkar till normförändringar i samhället. Historien har visat att en rationell och toppstyrd planeringsprocess ej kunnat eliminera kvinnors underordnade position (Ibid. s. 39). Vidare poängterar Moser (1993) att de praktiska behoven reflekterar kvinnors behov i ett samhälle som accepterar den maktstruktur som råder (Ibid. s. 40). De strategiska behoven kan uppnås genom en jämställd planeringsprocess med ett jämställt deltagande. Får alla lika stor plats i planeringsprocesserna? De praktiska behoven kan identifieras och uppnås genom att undersöka kvinnors behov, erfarenheter och livsstilar i dagens samhälle.

Andersson (2005) belyser jämställdhetsperspektivet genom att argumentera för att kvinnor och män generellt sett lever sina liv på delvis olika sätt. Kön har betydelse för val av exempelvis yrke, fritidsaktivitet och så vidare. Detta får till följd att män och kvinnor sett på en gruppnivå i viss omfattning är åtskilda med avseende på platser och aktiviteter. Man kan tala om en könsmissig rumslig segregering. Konsekvensen av detta är att män och kvinnor tillskansar sig skilda erfarenheter och kunskaper och därmed uttrycker olika behov. Den fysiska planeringens uppgift är att skapa förutsättningar för att människors liv ska kunna fungera på ett tillfredsställande sätt (Andersson, 2005). Detta blir problematiskt då den fysiska planeringens arena åtminstone traditionellt varit en manligt dominerad arena. Det har framförallt varit manliga yrkesverksamma inom branschen, men problemet accentueras av att kvinnor i lägre grad än män haft möjlighet att påverka genom deltagande i medborgarsamråd och liknande.

Behovet av ett ökat kvinnligt deltagande i planeringen kan argumenteras för från ett flertal olika synvinklar. Enligt ett rättviseargument handlar det om alla människors lika rättigheter och skyldigheter, och då ca halva befolkningen består av kvinnor bör också dessa femtio procent representeras

i såväl politiska församlingar som i tjänstemannakåren.¹ Resursargumentet grundar sig i stället i att kvinnor är essentiellt olika män och därför har något ytterligare och annat att tillföra. Det brukar ofta röra sig om att fler kvinnor skulle tillföra ”mjukare” sidor i planeringen, men risken är att dessa får representera ett särintresse som står utanför den ordinarie agendan och bara tillgodoses då det finns resurser över. Dessutom förutsätter detta ett antagande att kvinnor skulle utgöra en homogen grupp med likartade behov oavsett andra bakomliggande variabler. Avslutningsvis finns intresseargumentet, som menar att fler kvinnor behövs i planeringen för att de har egna intressen och för att män som grupp inte kan representera kvinnor som grupp. Detta behöver inte betyda att kvinnor utgör en homogen grupp, utan att de kan ha ett gemensamt intresse som medborgare och invånare att utforma såväl politiken som den fysiska planeringen (Andersson, 2005).

Vissa forskare, bl.a. Larsson (2006) menar att vi måste komma ifrån begreppet behov, då det riskerar att befästa och föra vidare rådande normer. Larsson föredrar begreppet erfarenheter och uttrycker, ”... jämställdhet i planeringen... handlar om att genom de fysiska strukturernas utformning... bidra till ett mer jämställt samhälle där kvinnors erfarenheter, och inte behov, tas till vara”.

BoJämt antar ett perspektiv där rådande normer inte uppmuntras in i framtiden. Boendeplaneringen bör jobba mot en vision om ett jämställt samhälle där kvinnors och mäns erfarenheter tas tillvara och likställs. Dock behövs också, för en kortsiktig och långsiktig planering, en förståelse för kvinnors och mäns erfarenheter i dagens samhälle. Begreppet behov, som delvis används i rapporten, bör tolkas försiktigt, där cementering av dagens strukturer inte ska uppmuntras. I våra visioner bör jämställdhet råda där män och kvinnor ses som individer i ett vardagsliv. I föreliggande projekt förutsätter vi inte heller att ett kvinnligt deltagande i boendeplaneringen, (jmf Andersson, 2005), per automatik medför att ett ”kvinnoperspektiv” beaktas.

Vi ser också att genusaspekten, behöver sättas i ett sammanhang. Vi kan inte bortse från aspekter såsom ex. etnicitet och socioekonomi. I projektets målformulering beskriver vi att jämställdhetsperspektivet ska ligga i fokus men, att kopplingar till mångfaldsperspektivet måste behandlas. Denna utgångspunkt kan även beskrivas utifrån ett nytt begrepp inom svensk genusforskning nämligen intersektionalitet. Huvudtanken med begreppet är att det är omöjligt att studera klass, kön och ras/eticitet avskilt från varandra (de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 9-10). BoJämt studerar således genusaspekter på boendeplanering, dock i ett vidare sammanhang. Inbördes relationer mellan kön, klass och etnicitet måste artikuleras (Ibid. s. 125).

¹ Kvinnors deltagande i planeringen har under senare år ökat.

Jämställdhet och boendeplanering

Följande kapitel avser att bidra till förståelse för vad jämställdhet inom boendeplanering kan innebära. Kapitlet behandlar olika jämställdhetsperspektiv på regional-, kommunal-, bostadsområdes- och bostadsnivå. Syftet med litteraturgenomgången är i första hand att lyfta fram och belysa olika forskares och praktikers perspektiv. Vi tar därför i första hand inte ställning till perspektiven i denna rapport, i syfte att få igång en bred diskussion bland länets samhällsbyggare. I kapitlet om jämställdhet och boendeplanering lyfts kvinnors och mäns olika erfarenheter och villkor i boendet och vardagslivet fram. Där resonerar och exemplifierar vi även kring hur den regionala och kommunala boendeplaneringen kan tillgodose alla medborgares erfarenheter och villkor, genom exempelvis medborgardeltagande.

Regionalnivå

Journal of Nordregio (2004) beskriver att ett jämställdhetsperspektiv inom regional planering handlar om att medvetandegöra faktumet att dagens ”genusroller” resulterar i olika möjligheter, makt, behov, perspektiv och intressen för män och kvinnor. Planering bör ta hänsyn till detta (Ibid. s. 3). Nedan presenteras aspekter på genus och boendeplanering i ett regionalt perspektiv. Med hjälp av denna översikt kan frågeställningarna besvaras från ett regionalt perspektiv, och därmed leda till prioriteringar inför genomförandefasen.

Regionförstoring

Den regionalpolitiska utredningen (SOU 2000:87) talar bl. a. om regionförstoringen som ett av målen för 2000-talets regionalpolitik. Västra Götalandsregionen ledde under 2001 en granskning av utredningen utifrån jämställdhetsaspekter och ställer sig kritisk till att jämställdhetsaspekterna sällan nämns i utredningen. De pekar på bl. a. målet med regionförstoring och att en eventuell sådan skulle få skilda konsekvenser för män och kvinnor, konsekvenser som utretts för dåligt i den regionalpolitiska utredningen. Exempelvis diskuteras skillnader i antalet och storleken på de lokala arbetsmarknaderna för kvinnor respektive män. Kvinnor har generellt mindre och fler lokala arbetsmarknader och är dessutom, statistiskt sett, mindre benägna att pendla långa avstånd än vad män är. En satsning på regionförstoring skulle därför inte komma kvinnor till gagn i lika hög utsträckning som män² (Lindsten m fl, 2001:52, s. 29 ff.). En ökad

² Detta resonemang kan enligt oss stämma under förutsättning att kvinnor och män i framtiden lever kvar under gällande normer, där kvinnor har större ansvar för reproduktiva aktiviteter.

arbetspendling får fler konsekvenser än den ökade tillväxt och arbetstillfällen som förespråkarna talar för, menar Sofie Adolfsson Jörby på Boverket. Hon för fram barnens intresse i att inte tillbringa för lång tid på dagis och att detta främst får konsekvenser för kvinnor, då de i högre grad än män ansvarar för barn. Oftast är det kvinnan som får anpassa sitt arbetsliv till att mannen pendlar (Adolfsson, 2006, s. 40 ff.). Ovanstående funderingar, med avseenden på regionförstoring, föranleder att aspekter av tidsanvändning, funktionsintegrering och infrastruktur diskuteras.

Tidsanvändning

Tidsanvändningsstudier visar att kvinnor och män använder tiden på olika sätt. Kvinnor har huvudansvaret för hushålls- och omsorgsarbetet. Småbarnsmammor drar den tyngsta bördan, men även i förhållanden utan barn har kvinnan huvudansvaret när det gäller hushållsarbeten (Lundkvist, 1998, s.38). Enligt Friberg utvecklar kvinnor strategier för att anpassa vardagen till mannen och samhället i övrigt. Andras projekt och viljor får ofta väga tungt. När det gäller kommunikation och transporter väljer kvinnor ofta en arbetsplats som ligger nära bostaden. Att kvinnor har sämre tillgång till bil än män, samt att kvinnor ofta har hand om barnhämtning, resulterar i att kvinnor anpassar arbetsplatsen till hemmet (Friberg i Lundkvist, 1998, s.39). Boverket (2006a) framhåller även att kvinnor oftare än män har deltidsarbeten (Ibid. s. 12). Nämnvärt är också att kvinnors fritid inte är lika sammanhängande som mäns, vilket innebär att kvinnors fritid inte i praktiken är så stor, utan snarare håll mellan olika pliktaktiviteter (Friberg i Lundkvist, 1998, s.39).

Funktionsintegrering

Integrering av stadens funktioner - boende, arbete, service – diskuteras ofta när det gäller jämställdhet. Lundkvist (1998) påpekar att funktionsseparering delvis är en funktion av näringslivets och industrialiseringens krav. Även kommunikationsutvecklingen med hög bilanvändning har bidragit till funktionssepareringen. För kvinnor som har sämre tillgång till bil innebär funktionssepareringen längre avstånd i tid och rum mellan boende, arbete, fritid och service (Ibid. s.42). Annika Almqvist som gjort en studie om drömhuset, poängterar att svårigheten att kombinera karriären med idealet om den lyckliga familjen framförallt tillfaller kvinnor (Almqvist i Lundkvist, 1998, s.43). Boverket (2006a) accentuerar att möjligheten att gå och cykla mellan olika stadsdelar ökar om den växer organiskt i randzonerna och inte med utlokaliserade bebyggelseenkla. Rutmönster i gatusystemet leder till större genomströmning av människor vilket i sin tur ger upphov till fler mötesplatser och underlag för serviceinrättningar (Ibid. s. 13).

Christine Hudson och Malin Rönnblom, Umeå Universitet, betonar i ett PM -*The woman-made city – feminist utopia or practical possibility* - att av dem genomförda fokusgrupper visat att frågor om funktionsintegrering ligger

högt på agendan. Det nämns att bostad, arbete, service, barnavård och äldreomsorg tydligare bör integreras. Funktionsseparering skapar, enligt kvinnorna på fokusgruppen, många jobbiga små resor "hit och dit" (Ibid. s.5). Även vikten av ett transportsystem anpassat för denna typ av resor framfördes (Ibid. s.8). Rapporten Boverket (2005) belyser att det blir allt vanligare att barnfamiljer stannar kvar så länge som möjligt i innerstadsmiljö. Eftersom kvinnor idag har ett ökat intresse för en yrkeskarriär blir närhet till funktioner allt viktigare. Även det stora utbudet på aktiviteter samt sociala fördelar ses som anledningar att bo kvar med barnen i staden (Ibid. s. 16).

OECD (1995) belyser också fördelarna med funktionsintegrering. Det handlar om att reducera avståndet mellan arbetet och andra aktiviteter samt att bevara gator och öppna platser som del av det offentliga rummet med en social funktion. Syftet är också att skapa en känsla av social kontroll, tillhörighet och trygghet. (Ibid. s. 104 ff.). Nämnvärt är också trenden i många OECD länder att externa shoppingcentra etableras, och därmed konkurrerar ut närservicen. Rapporten argumenterar för att de kortsiktigt ekonomiska fördelarna med externa köpcentra i det långa perspektivet kan skapa socialt-, ekonomiskt- och ekologiskt ohållbara konsekvenser. Det handlar bl a om utsläpp från bilar; en arbetsmarknad - i form av externa köpcentra - som inte är tillgänglig för alla; samt, konsekvensen att alla inte har möjlighet att ta sig ut till dessa externa centra (Ibid. s. 108 ff).

I en nyligen utgiven rapport beskriver Länsstyrelsen i Stockholms län (2006b) att Stockholm är ett exempel på en stad där stadsbyggandet eftersträvat att skilja människor, verksamheter och flöden från varandra. Stockholm är därför en av Europas mest segregerade städer, trots att de sociala klyftorna är relativt små (Ibid. s. 5).

Infrastruktur

Den regionala infrastrukturen av vägar och kollektivtrafik påverkar mäns och kvinnors livsstilar och möjlighet att uppnå sina behov. De moderna infrastrukturerna skapar större funktionella regioner där möten och utbud av varor och tjänster ökar. Det är i detta avseende tydligt att kvinnor och män har olika sätt att resa på.

Statistiken visar att kvinnor och män gör ungefär lika många resor. Däremot är ressträckan längre för män. Skillnader ligger också i att män gör dubbelt så många tjänsteresor som kvinnor. Män gör också fler fritidsrelaterade resor. Kvinnor däremot gör fler resor i anslutning till inköp och omsorgsuppgifter samt för att hälsa på släkter och vänner (Lundkvist, 1998, s.58). Transek (2006) beskriver att mäns resor är mer sammanhängande, medan kvinnor uträttar olika ärenden på vägen i högre grad.

Vad gäller tjänsteresor visar statistiken att även om kvinnor reser kortare sträckor är tidsanvändningen ungefär lika lång för båda könen. Detta torde bero på att män i större utsträckning har tillgång till bil och därför kan resa

längre sträckor³. En konsekvens är att kvinnor väljer att arbeta nära bostaden. Tillgång till bil är inte den enda faktorn som påverkar kvinnors begränsning i resor. En omfördelning av ansvaret för hemarbetet skulle kunna frigöra kvinnor från dagens resrestriktioner (Lundkvist, 1998, s. 60).

För att beskriva kvinnors begränsningar i rum och tid exemplifierar Maria Lindegren, Länsstyrelsen i Skånes län, i *3R-metoden i översiktlig planering*, att en pilotstudie med kommunen Lomma visat, vid en jämförelse mellan bostads- och arbetsort, att betydligt fler kvinnor än män bodde och arbetade inom kommunen. Kvinnor hade alltså mindre nytta av den väl utbyggda regionala infrastrukturen (Ibid. s. 9). När det gäller bostad och arbete vidhåller Länsstyrelsen i Örebro län (2004) att kvinnor fortfarande utför 82% av allt obetalt arbete inom familjen. Kvinnor jobbar oftare deltid i kombination med huvudansvar för hem, barn, inköp och omsorg. En intressant fråga att lyfta är huruvida den fysiska planeringen underlättar familjer att dela på ansvaret för nämnda uppgifter (Ibid. s.7).

Frågor om tid och rum belyses även av Bo Berge, Länsstyrelsen i Västerbottens län. Från ett PM om jämställdhetsintegrering i Malå 040219 lyfter Berge frågan huruvida jämställdheten påverkas då den fysiska planeringen hanterar boendemiljöer, arbetsplatser, handel, skolor, grönområden och fritidsmiljöer? Planeringsprocessen kommer att behandlas i nästkommande kapitel, men det är ändå intressant utifrån ett regionalt perspektiv att diskutera huruvida - höghus eller markboende, kompletteringsbebyggelse eller nyexploatering, arbetsområden eller integrerade stadsmiljöer, storskaligt eller bostadsnära – bör diskuteras utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Dessa är frågor som bör behandlas i föreliggande projekts seminarier.

För att vidare belysa jämställdhetsperspektiv i rese mönster har Transek (2006) genomfört en reseundersökning. Dels görs en genomgång av befintligt material kring mäns och kvinnors resvanor, dels en enkätstudie kring mäns och kvinnors värderingar i resandet. Undersökningen konstaterar likt tidigare undersökningar att män och kvinnor har olika resvanor. Det intressanta med undersökningen är dock att den försöker nyansera dessa konstaterade resvanor genom att försöka finna olika bakgrundsfaktorer. Exempelvis visar statistiken hur kvinnor i högre grad påverkas av familjeförhållanden när det gäller bilanvändning och resefrekvens. Kvinnor reser mindre ofta i familjer med småbarn medan män inte påverkas i någon större utsträckning. Skillnader i värderingar har i tidigare undersökningar visat sig vara betydande, exempelvis i fråga om inställningar till kollektivtrafiken

³ Att män har större tillgång till bil torde delvis bero på att fler kvinnor än män är låginkomsttagare. Kvinnor väljer alltså oftare kollektiva transportmedel (Boverket, 2005, s. 101). Det är även intressant att notera att inkomstskillnader mellan män och kvinnor ökar då barn finns med i bilden. Detta kan vara ett uttryck för att de traditionella könsrollerna accentueras då barn finns med i bilden (SIKA, SCB i Boverket, 2005, s. 103).

osv. Transeks undersökning visar dock att kvinnors och mäns värderingar i de flesta fall är likartade. Signifikanta skillnader återfinns främst i fråga om säkerhet. Kvinnor värderar förändringar i säkerhet i transportsystemet såsom plogning, åtgärdande av sprickor i vägarna och dylikt, väsentligen högre än män. Avslutningsvis konstaterar studien att många av skillnaderna i resvanor framförallt har sitt ursprung i skillnader i förutsättningar. Kvinnor arbetar i högre grad deltid och har i genomsnitt en årsinkomst som är trettio procent lägre än männens. Genom att studera vilket utfall ett antal scenarier skulle få konstateras dock att skillnader i förutsättningar ensamt inte ger hela förklaringen till skillnader i resvanor. Vid ett likställande av förutsättningar för både män och kvinnor är sannolikheten att männen tar bilen ändå högre, något som visar på en manlig dominans som inte de studerade variablerna kan förklara.

Projektet Jämställda kommunikationer som drivs av Länsstyrelsen i Stockholms län belyser just infrastrukturen av transportnätet i länet. För vidare kunskap inom området se Jämställda kommunikationers hemsida www.ab.lst.se/jkom.

Kommunal nivå

Med hjälp av följande kunskapsöversikt kan de strategiska frågeställningarna besvaras utifrån ett kommunalt perspektiv och därmed underlätta prioriteringar inför genomförandefasen.

Boendeplanering

För att kunna ta ställning till och diskutera jämställdhetsperspektiv i boendeplaneringen är det viktigt att beskriva denna term, samt att vara medveten om hur diskussionerna inom området förs. Följande avsnitt bidrar med en liten inblick och därmed bättre förståelse för boendeplaneringen. På grund av att den politiska konstellationen på statlig- regional- och kommunalnivå förändras med tiden är det möjligt att nedan presenterade utredningar och lagförslag kan komma att bli inaktuella. Dock är det relevant för projektet att redogöra för hur diskussionerna förs inom området.

Boverkets rapport *Boendeplanering- en strategisk fråga för kommunen* (2006b) ger vägvisning vad gäller boendeplaneringen. Det skrivs dels om översiktsplaneringen som utgår från markanvändning, där verktygen för genomförande främst är detaljplaner och områdesbestämmelser samt bygglov – dels om boendeplaneringen, som utgår från bostadsbehovet där det främsta instrumentet är riktlinjer för bostadsförsörjning vilka regleras av bostadsförsörjningslagen. Verktyg för implementering är framförallt kommunalt markinnehav, exploateringsavtal, marköverlåtelseavtal, allmännyttiga bostadsföretag samt kommunal bostadsförmedling och samarbetsavtal med fastighetsägare om fördelning av lägenheter. Dock måste dessa båda instrument samordnas och även i vissa fall integreras (Ibid. s.14).

Boendeplaneringsprocessen bör bestå av: inventering och kartläggning – för att skapa ett underlag; analys av underlaget för att hitta och definiera utmaningar; formulering av mål och riktlinjer – vilka visar vilken ambitionsnivå kommunen har för att tillgodose olika medborgares behov; åtgärdsformulering, då konkreta förslag utarbetas (Ibid. s. 16 - 27).

Bostadsförsörjningslagen

Bostadsförsörjningslagen (2000:1383) är gällande lag för kommunernas bostadsförsörjning. Lagen skall möjliggöra att alla medborgare i kommunen lever i goda bostäder. Kommunen har ansvar för förmedling av bostäder, vilket medför skyldighet att vid behov inrätta bostadsförmedling (Regeringen, Ds 2006:9).

Regeringen utarbetar förslag till ny lag i Ds 2006:9. I dagsläget är det få kommuner som utarbetat riktlinjer för bostadsförsörjning. Endast 10 procent av landets kommuner har kommunal bostadsförmedling och endast 30 procent av kommunerna har riktlinjer för bostadsförsörjning (Ibid. s. 51-52). En tredjedel av landets kommuner har bostadsbrist men endast tio av 290 kommuner har bostadsförmedling (Ibid s. 64). Av 26 kommuner i Stockholm har endast 5 kommuner kommunal bostadsförmedling (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2006a, s. 23).

Ds 2006:9 föreslår att bostadsförsörjningslagen förtydligas, där kommunen aktivt skall "...verka för att värdiga och jämlika levnadsförhållanden uppnås och särskilt främja en god uppväxt för barn och ungdomar, motverka diskriminering och hemlöshet samt sörja för äldres behov i samhället." (Ibid. s. 83). Vidare skall bostadsförsörjningslagen reglera att varje kommun anordnar en kommunal organisation för bostadsservice, vilken bl.a. omfattar: information till bostadssökande; tillgänglig information; insamling av fastighetsägares förmedlingsprinciper; bostadskö, förmedlingsservice till fastighetsägare som har lediga bostäder; förmedling av minst hälften av allmännyttans bostadsbestånd (Ibid. s. 88).

Kommunernas riktlinjer för bostadsförsörjning ska innehålla: prognoser om utvecklingen på bostadsmarknaden och om de behov som den förväntade utvecklingen medför; redovisning av kommunens förutsättningar i ett regionalt perspektiv samt behov av samråd med andra kommuner; uppgifter om hur den kommunala bostadsservicen anordnas (Ibid. s.99). Då riktlinjerna antagits av kommunfullmäktige skall de delges Länsstyrelsen (Ibid. s. 104).

Enligt förslaget skall fastighetsägare som äger mer än tjugo hyreslägenheter fastställa förmedlingsprinciper samt redovisa detta för kommunen (Ibid. s. 106). Fastighetsägarna skall vidare årligen lämna in till kommunen "... uppgifter om antalet lägenheter som förmedlats, storlek och område samt hur många som står i kö till bostad och vad de efterfrågar" (Ibid. s. 108).

Enligt Boverket finns det skillnader i människors möjlighet att ta sig in på bostadsmarknaden. Många av skillnaderna grundar sig i socioekonomiska faktorer. Bostadsmarknaden ställer dels formella krav, ekonomiska förutsättningar som inkomst och arbete, dels kunskap om hur man ska gå tillväga när bostad söks. Boverket menar även att det förekommer diskriminering på bostadsmarknaden (Ibid. s. 60-61).

Plan- och bygglagen

Vid tillsättandet av en parlamentarisk kommitté med uppdrag att se över PBL nämns i direktiven (dir 2002:97) vikten av kvinnors och mäns lika möjligheter att delta i och påverka samhällsutvecklingen så att den svarar mot såväl kvinnors som mäns behov.

Direktiven påpekar också den fysiska planeringens betydelse för hållbar utveckling som ett övergripande mål för regeringens politik där målet är att integrera de tre dimensionerna av hållbar utveckling (den ekonomiska, den sociala och den ekologiska) och att bredda arbetet genom att samordna olika politikområden (Skr 2003/04:129). En socialt hållbar utveckling innebär bl. a. att den byggda miljön ska vara tillgänglig, trygg och präglas av mångfald och här nämns den särskilda betydelsen av att främja jämställdhetsmålen när det gäller fysisk planering och byggande.

Utredningen fick uppdraget att belysa konsekvenserna för jämställdhet utifrån kommitténs förslag. I slutbetänkandet *Får jag lov?* (SOU 2005:77) har kommittén lagt fram sina förslag till en reformering av bestämmelserna i framför allt plan- och bygglagstiftningen.

Länsstyrelsen har tillsyn över plan- och byggväsendet i länet och ska samverka med kommunerna i deras planläggning. Utredningen sätter länsstyrelsens roll i fokus när det gäller samspelet mellan stat och kommun med betoning på länsstyrelsens roll som förmedlare av de nationella målen (varav jämställdhet är ett). Länsstyrelsen har ett övergripande ansvar att ta tillvara och samordna statens intressen och på särskilt angivna grunder pröva kommunens planbeslut.

Kommunerna har efterlyst tydligare besked från länsstyrelsen att samordna och göra avvägningar mellan skilda statliga intressen, inte minst med tanke på antalet aktörer på regional och nationell nivå. De förslag som kommittén redovisar ställer ökade krav på länsstyrelsens ansvar att mer generellt samverka med kommuner och myndigheter. Det ställer ökade krav på länsstyrelsen att bevaka att de nationella jämställdhetsmålen får genomslag vid planläggning och beslut enligt PBL och att målen anpassas till regionala förhållanden.

Utredningen bedömer att sambandet mellan kommunernas översiktliga planering och de regionala utvecklingsprogrammen är outvecklade samtidigt som nya aktörer på den regionala nivån och en ny regional utvecklingspolitik ställer nya krav på kommunernas fysiska översiktsplanering.

Föreslagna förändringar i PBL vill åstadkomma en enklare och mer strategisk översiktsplanering för att öka översiktsplanens nytta som vägledande dokument och som beslutsunderlag för kommunen och andra berörda. PBL:s portalparagraf nämner inte uttryckligen jämställdhet som ett av lagens syften, det går alltså inte att upptäcka med blotta ögat, men förarbetena till lagen anger att jämställdhet ingår i uttrycket ” jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och hållbar livsmiljö”. Utredningen vill att kvinnors delaktighet och jämställdhetsperspektivet bör synliggöras som utgångspunkt för planering och beslut enligt PBL. En ny inledande paragraf föreslås i lagens 2 kap som uttryckligen anger att planläggning och byggande ska ske så att ”en från social synpunkt god livsmiljö för alla människor främjas”. Denna skrivning sägs uttrycka att kommunens beslut om förändringar i den fysiska miljön ska bidra till jämlika och jämställda livsvillkor och skapa förutsättningar för trygga och hälsosamma miljöer som är användbara och tillgängliga för olika befolkningsgrupper med olika behov. Men någon användning av ordet ”jämställdhet” i lagtexten föreslås inte.

PBL ställer krav på miljökonsekvensbeskrivningar och utredningen konstaterar att många kommuner har utvecklat andra typer av verktyg för att såväl i översikts- som i detaljplaneringen analysera och värdera olika konsekvenser. Dessa konsekvensbeskrivningar är ofta en följd av kommunala politiska mål eller riktlinjer som syftar till att mer systematiskt värna och synliggöra vissa allmänna intressen eller tillvarata vissa grupperns intressen i samhällsplaneringen.

Exempel på sådana konsekvensbeskrivningar är jämställdhetsanalyser som avser konsekvenserna för kvinnors villkor och möjligheter till delaktighet. Utredningen föreslår dock inte att ett krav på jämställdhetskonsekvensbeskrivningar införs i PBL utan påpekar endast att konsekvensanalyser i samband med översikts- och detaljplanering ”kan lägga grunden för bedömningar av konsekvenser för bl. a. jämställdheten mellan könen, för samhällets mångfald och för tillgänglighet och användbarhet”.

Det är en grundläggande fråga hur PBL-systemet förmår ta fram ett tillräckligt beslutsunderlag som belyser konsekvenserna för motstående intressen som ska ligga till grund för olika avvägningar som kommunernas förtroendevalda ska göra vid prövning och tillsyn. Det finns enligt utredningen en potential i den fysiska planeringen att kunna arbeta för en hållbar utveckling (där alltså jämställdhet ingår) främst genom planeringsprocessen i samråd med myndigheter, medborgare och intresseorganisationer.

I Stockholms län är landstinget regionplanekontor och sedan PBL trädde i kraft har landstinget vid två tillfällen upprättat och antagit en regionplan och den senaste regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUF)

antogs 2002. Många kommuner menar att det saknas resurser och beslutstrukturer för att RUFSS ska kunna gå från ord till handling. Utredningen menar att arbetet med RUFSS inneburit ett ömsesidigt utbyte av kompetens mellan Länsstyrelsen, regionplane- och trafikkontoret och andra regionala aktörer. Det har lagt grunden för att underlag om statens intressen har kunnat tillföras arbetet, samtidigt som länsstyrelsen har kunnat utnyttja det sammanvägda tvärssektoriella underlag som RUFSS tillhandahåller i flera olika regionala processer och regeringsuppdrag. I RUFSS finns dock inget jämställdhetsperspektiv, ordet jämställdhet nämns inte i det 150-sidiga dokumentet!

Utredningen hade också i uppdrag att redovisa förslagets konsekvenser för jämställdhet men gör bedömningen att ”förslagen inte påverkar möjligheterna till en ökad jämställdhet”. Det är allt som sägs! Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2008.

Vad innebär jämställdhet i boendeplanering?

I följande avsnitt presenteras perspektiv på jämställdhet utifrån boendeplaneringen.

Larsson (2003) uttrycker två aspekter som bör beaktas vid ett jämställdhetsperspektiv i översiktlig planering (boendeplanering). Det handlar dels om att kvinnor och män har olika erfarenheter pga. att samhället tillskriver/ tillskrivit kvinnor och män olika roller; dels att kvinnors erfarenheter inte påverkar dagens planering i lika stor utsträckning som mäns. Samhällsplanering har länge varit en uppgift av män för att tillgodose mäns intressen. Kvinnliga och manliga planerare är inskolade i en manlig planerareroll (Ibid. s. 19)

Boendeplaneringen bör alltså lyfta fram kvinnors erfarenheter i syfte att dessa ska påverka planeringen i samma utsträckning som mäns erfarenheter. I det långa perspektivet – i ett jämställt samhälle - kan kvinnors och mäns erfarenheter upplevas som ”könsneutrala” i dess rätta bemärkelse. Kvinnors erfarenheter blir också mäns erfarenheter och tvärtom.

Vad tycker planerare

Planerare har i en enkätundersökning, vaskat fram ett antal sakområden som speciellt bör belysas med jämställdhetsaspekten (Friberg & Larsson, 2000, s. 37). Dock bör nämnas att dessa med all sannolikhet inte är uttömmande, då enkäterna besvarats med planerarperspektiv. Dessutom kan en allt för hård fokusering på dessa aspekter befästa normen att den privata sfären samt de mjuka frågorna kan och bör associeras med kvinnor. Sakområdena är: boende/närområde, säkerhet, trafik/kommunikationer, service, miljö, levnadssätt, social omsorg, nya perspektiv och medborgarinflytande (Ibid. s. 37). Boverket menar att det kan vara problematiskt att hantera kvinnors och mäns olika villkor och behov, eftersom den fysiska planeringen å ena sidan måste ta hänsyn till olika livsmönster samtidigt som planeringen inte ska

bidra till att låsa dessa mönster för framtiden. Det är därför av vikt att planeringsprocesserna är lyhörda för mäns och kvinnors behov och önskemål idag och i framtiden (Boverket, 2006a, s.3).

I Fribergs och Larssons (1997) forskningsprojekt Genusperspektiv i översiktlig planering intervjuades tjänstemän som uppmanades att peka ut områden som ansågs vara typiskt kvinnliga. Svaren pekade framförallt ut miljön i och kring bostaden samt frågor som rör människors levnadssätt. Dessa ansågs tillhöra detaljplanering. Dock fanns även frågor om trygghet och kommunikationer, vilka har en tydligare koppling till det offentliga rummet. Ändå hävdades det att den översiktliga planeringen är könsneutral. (Larsson, 2005, s.221-222). Larsson (2000) ifrågasätter den generella uppfattningen att den privata sfären kan och bör associeras med kvinnor, samtidigt som den offentliga sfären, den översiktliga planeringens främsta arena, uppfattas som könsneutral. Larsson menar att man i detta fall får en dubbel underordning av kvinnor. För det första blir kvinnors möjlighet att påverka översiktsplaneringen och därmed det offentliga svår, då det förutsätter en anpassning till de könsneutrala spelreglerna. För det andra låser översiktsplaneringen efterföljande detaljplaner och därmed också den privata sfärens utformning (Ibid. s.3).

De ovanstående utpekade områdena visar att planerare har en uppfattning om vad som traditionellt är kvinnligt och manligt. Frågor som ligger på detaljplanenivå anses vara kvinnliga, medan frågor som rör översiktsplaneringen anses vara könsneutrala – i praktiken manliga. Översiktsplaneringen – det manliga perspektivet blir då överordnad. Problemet med att kategorisera områden i kvinnligt och manligt är att rådande strukturer cementeras. Det viktiga är att frågor som traditionellt hört till översiktsplaneringen respektive detaljplaneringen får samma utrymme och legitimitet. Larsson (2002b) beskriver detta som ”Ett sätt att bryta den strukturella underordningen av ”jämställdhetsfrågor” som översiktlig planering ofta leder till skulle vara att skapa ett icke-hierarkiskt förhållande mellan vad som idag bedöms som frågor på översiktlig nivå respektive på detaljplanenivå. Genom att skapa legitimitet för frågor tillhörande vardagslivet och reproduktion på samma nivå och i samma omfattning som de traditionellt strukturskapande ämnena kan en sådan balans uppnås” (Ibid.)

På vilken nivå hör jämställdhetsperspektivet

Synpunkter på vilken nivå det är mest angeläget att föra in ett jämställdhetsperspektiv tycks variera. I propositionstexten inför instiftandet av PBL 1987 påtalades nödvändigheten i ett jämställdhetsperspektiv och den översiktliga planeringen sågs som den främsta arenan för jämställdhet. Boverkets Hela Samhället (1996) menade istället att jämställdhet inte främst bör förknippas med översiktsplanen utan snarare skulle en fördjupad översiktsplan vara det främsta verktyget. Antagandet bygger på att kvinnors

arena i första hand ansågs vara den lokala och därför skulle en fördjupning av översiktsplanen bäst svara mot behoven. I de två checklistor som utarbetats av Skåne län respektive Dalarnas län förs en diskussion om vilken planeringsnivå som är bäst situerad att behandla jämställdhet - översiktsplanen eller detaljplanen (Larsson, 2005, s. 213ff).

Vi anser att Boverkets resonemang snarare befäster att kvinnors intressen ligger på lokalnivå. Jämställdhetsfrågan bör behandlas framförallt i översiktsplaneringen där de strategiska frågorna behandlas. Dock ska både kvinnors och mäns erfarenheter återspeglas där.

Kvinnors deltagande

En rapport från OECD (1995) belyser att kvinnor och män engagerar sig i olika typer av representativa forum. Kvinnor är mer villiga att delta i samråd och aktiviteter som rör närsamhället. Kvinnor är även bra på att nätverka inom grannskapet. Trots detta är kvinnor ofta osynliga i planeringsprocesserna. Det handlar om att planerare missar att identifiera kvinnors specifika behov och försummar därmed samråd med dem. Detta får också som resultat att kvinnor tappar intresse att delta i planeringsprocesser (Ibid. s. 63-64).

Boverket (2006a) betonar att den fysiska planeringen varit en uppgift för män, vilket också satt sina spår hos de som utbildas inom fysisk planering och byggande (Ibid. s.3). Friberg och Larsson (2000) visar att tjänstemän i ansvarig ställning, när det gäller planarbetet, domineras av män. Dock visar studien också att det inte på något sätt är självklart att jämställdhetsperspektivet utvecklas i de kommuner där en kvinnlig tjänsteman är ansvarig för översiktsplaneringen (Ibid. s. 27-29). Studien framhåller också att kommuner i Sverige generellt har ett stort intresse för medborgarinflytande i planeringsprocessen. Det verkar förhålla sig så att ett större medborgarinflytande kan främja jämställdhetsaspekterna, dock inte per automatik. Studien visar att det generellt finns ett intresse för jämställdhets-frågor, och att det finns en medvetenhet om att planeringen hittills väglett av manliga normer. Jämställdhetsfrågorna har dock svårt att få fotfäste där ett medvetet beaktande av jämställdhetsaspekterna hör till undantag (Ibid. s. 32).

Männen representerar ofta allmänintresset

Jämställdhetsfrågan inom boendeplaneringen behandlas av Andersson (2005) genom att hon diskuterar bristen på jämställdhet i den fysiska planeringen med utgångspunkt i cykeltrafiken. Cykeltrafiken, liksom annan planering av den fysiska miljön, tar utgångspunkt i "cyklisten" som någon slags genomsnittsindivid som ska representera allmänintresset. Allt som oftast är det män som planerar trafikstråken och intrycket av "allmänintresset" har därmed sin grund i den erfarenhet som de själva känner till. Den vanligaste cykeltrafikanten är dock en kvinna och inte sällan har denna kvinna dessutom ett barn bak på cykeln, något som exempelvis får effekter för hur värderingen av transportmedlets säkerhet uppskattas (Ibid. s. 16 ff).

Kort diskussion

Vi kan se i ovanstående fyra avsnitt att ett jämställdhetsperspektiv delvis är knutet till att medvetandegöra kvinnors erfarenheter, vilka inte allt för sällan associeras till lokal nivå. Vi kan också läsa att kvinnor ofta är engagerade i nätverk på lokal nivå. Det förs även resonemang om att jämställdhetsfrågor hör hemma på översiktsplanenivå. Det är trots allt den som lägger grunden för detaljplaneringen. Vi menar att det är viktigt att vara medveten om kvinnors och mäns olika erfarenheter idag. Kvinnor och män lever delvis olika liv; men att fokusera allt för mycket på nuläget kan, som avsnittet visar, leda till en befästning av rådande strukturer.

Jämställdhetsperspektivet innebär att kvinnor och män ska ha samma makt och inflytande att påverka. Samhällets funktioner och kvinnors och mäns erfarenheter ska tilldelas samma vikt i syfte att nå jämställdhet och köns-neutralitet i dess rätta bemärkelse.

Hur kan boendeplaneringen bli jämställd?

För att uppnå jämställdhet inom boendeplanering krävs enligt Boverket, för det första, en organisation och formella krav på jämställdhetsintegrering. För det andra, tydliggörande av jämställdhetsperspektivet genom att ställa sig frågorna: Vem bygger vi för? Vem planerar och bygger? Vems kunskap och delaktighet ges legitimitet? För det tredje, extra fokus på kvinnor, då det i samrådsprocesserna inte är ovanligt att män är överrepresenterade. Mötena bör kanske inte vara alltför formella, de bör kanske även förläggas nära bostaden eller arbetsplatser där kvinnor dominerar. Meddelande om samråd bör ske i god tid där det specificeras att lokala kunskaper efterfrågas (Boverket, 2006a. s. 5).

Faktorer att diskutera

Från ett internationellt perspektiv betonar en rapport från OECD (1995) tre faktorer som behöver ses ur ett jämställdhetsperspektiv för att uppnå en jämställd boendeplanering. Följande faktorer framhävs som viktiga ur ett genusperspektiv:

- Tillgång till rimliga boendekostnader
- Boendets utformning, typ och läge
- Matchande av diversifierade behov inom boende

Sambanden mellan tillgång till rimliga boendekostnader och inkomstnivå är tydliga. Rapporten menar att ensamstående hushåll, vilka domineras av kvinnor, är mindre benägna att äga sin bostad, jämfört med hushåll som lever i parförhållande. Rapporten pekar också på att ensamstående kvinnor är överrepresenterade på hyresmarknaden (Ibid. s. 85).

Förändringar i hushållsstrukturer (kärnfamiljen är inte längre norm) och förändringar på arbetsmarknaden (kvinnors tillträde) innebär att funktionsseparering inte längre fyller sitt syfte. Både män och kvinnor behöver tillgång till arbete, service och infrastruktur (Ibid s. 84)

Dagens diversifierade behov inom boende kräver att planerare, arkitekter och bostadsbyggare beaktar sociala faktorer och genusperspektiv inom sitt arbete⁴. Faktorn kön är hårt knuten till andra faktorer såsom ålder och etnicitet (Ibid. s. 84-88).

I detta avseende framhåller OECD (1995) också att kvinnor ofta är ansvariga för både äldreomsorg, barnomsorg, familjeomsorg och förvärvsarbete (Ibid. s. 54). I Milano har man exempelvis en policy för serviceinrättningars öppettider, mer anpassade till kvinnor. Trots dessa komplexa strukturer hävdar rapporten att kvinnor ofta involveras i planeringsprocesser vid implementeringsstadiet men saknas under planeringsstadierna (Ibid. s. 82). Rapporten framhåller också vikten av att förbättra kvinnors representation i de politiska strukturerna samt att ge förutsättningar för kvinnor att organisera sig på lokal nivå i exempelvis frivillig- och intresseorganisationer. Det handlar om lobbyverksamhet samt om påtryckningar och efterfrågan gentemot politiker. Även mellansektoriella partnerskap, där kvinnor själva är representerade, kan framhäva ett jämställdhetsperspektiv.

Vidare lyfter OECD (1995) fram några faktorer som är viktiga att beakta för att ge fler kvinnor tillträde till planeringsprocesser. Det handlar om att presentera könsuppdelad statistik och att visa att män och kvinnor faktiskt lever under olika villkor. Det handlar också om att framhäva mångfalden av människor och visa att kvinnor och män är lever under olika villkor, men också att individer är olika. Då det handlar om samråd bör plats, tid och tillgänglighet med kollektivtrafik noga beaktas. Planeringsprocessen bör också avdramatiseras, då den ofta upplevs som komplicerad och byråkratisk. Att skapa kvinnliga nätverk och speciella projekt riktade mot kvinnor kan också vara ett sätt att uppmuntra kvinnors deltagande i planprocesser (Ibid s.68-69).

Metoder att diskutera

Boverket (2006a) lyfter flera metoder som är intressanta att diskutera vidare för integrering av jämställdhetsperspektivet i fysisk planering. Dessa metoder är bl.a:

- Utarbetande av checklistor
- framtagande av könsuppdelad statistik
- 3R-metoden (Ibid. s.7-9).

Checklistor har bl.a. utarbetats av Länsstyrelsen Örebro län; Länsstyrelsen Dalarnas län; Länsstyrelsen Hallands län; Länsstyrelsen Skåne län;

⁴ I detta avseende är det också intressant att föra in resonemanget om intersektionalitet från kapitel 3. OECD (1995) betonar vikten av att ta hänsyn till sociala faktorer och genusperspektiv i planeringen. Med utgångspunkt i intersektionalitet måste skillnad i kön ses i ett vidare sammanhang där även faktorer såsom etnicitet och klass beaktas.

Länsstyrelsen Västra Götalands län; Länsstyrelsen Östergötlands län, samt Uppsala kommun (Ibid. s. 22). Se denna rapports referenslista för ytterligare hänvisning till checklistorna. Könsuppdelad statistik tas bl.a. fram av SCB i *På tal om kvinnor och män*, vilken behandlar hela Sverige. Länsstyrelsen i Stockholms län har tagit fram *Om kvinnor och män i Stockholms län 2001*. En uppdatering av denna håller på att tas fram.

Med hjälp av 3R-metoden kan en verksamhet eller produkt analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv genom att studera de 3R:en – Representation, Resurser och Realia. Representation studeras genom att ställa frågan: Hur många kvinnor och hur många män finns representerade i beslutsprocessen och i verksamheten? Resurser analyseras genom att ställa frågan: Hur fördelas våra gemensamma resurser i form av pengar, utrymme och tid mellan kvinnor och män? Realia innebär att representation och resurser analyseras ur ett kvalitativt perspektiv – man ställer sig frågan: Hur kommer det sig att representationen och resursfördelningen mellan könen ser ut som den gör (Helsingborgs stad, 2003, s. 6-13)? Jämstöd (2006) har vidareutvecklat 3R-metoden, framtagen av Sveriges Kommuner och Landsting, till 4R-metoden. Det sista R:et står för realisera, där det alltså är dags att ta ställning till om verksamheten behöver ändras för att leva upp till de jämställdhetspolitiska målen. Nya visioner kan målas upp där både kvinnors och mäns erfarenheter formuleras. Det handlar också om att ta fram åtgärder för att nå visionerna. Det bör även vara möjligt att mäta, via indikatorer, effekterna i förhållande till målen/visionerna (Ibid. s. 7). 4R-metoden kan exempelvis användas vid översiktsplanering, där de 3 första R:en innebär att analysera dagens situation när det gäller exempelvis deltagande i planprocessen, infrastruktur, boende, arbete mm. Det 4:e R:et handlar om att hitta åtgärder för att nå kommunens mål samt de jämställdhetspolitiska målen.

Larsson (2002a) beskriver att 3R-metoden mött motstånd i praktiken eftersom den syftar till att undersöka hur det har blivit snarare än att jobba och planera för framtiden (Ibid. s.181). Enligt oss bör således metoder för jämställdhetsintegrering användas i syfte att förstå nuläget för att därefter jobba mot visioner. 3R – metoden kan alltså användas som en metod att förstå de strukturer som idag finns i planeringen och resultat av den (den fysiska miljön), för att därmed identifiera problem inför planerandet av framtiden.

Sociala konsekvensanalyser är ett relativt nytt fenomen inom svensk planering. På senare år har dock transportplaneringen gjort ansträngningar för att skapa ett verktyg för sociala konsekvenser. Banverket fick 2003 i uppdrag av regeringen att utveckla ett förslag kring vad en social konsekvensbeskrivning skulle kunna innebära och i år genomför Vägverket ett par försöksprojekt där sociala konsekvensanalyser ska användas (Engelbrektsson, 2005). I dagens planering betonas perspektivet för hållbar utveckling, med fokus på hållbarhet ur miljö- ekonomisk– samt social

synvinkel. För såväl miljömässiga konsekvenser som ekonomiska finns idag väl utvecklade verktyg. Sociala konsekvenser nämns i viss mån i miljökonsekvensbeskrivningar, men det finns inga formaliserade verktyg för att bedöma dessa. Syftet med en social konsekvensanalys är att synliggöra att det finns många olika grupper i samhället och att systematiskt undersöka och beskriva de konsekvenser som byggande av ny transportinfrastruktur (mm) kan få för respektive grupp och är tänkt att fungera som ett breddande av kunskaps- och beslutsunderlag för planeringen (Transek AB, 2003, s.5). I de förslag som hittills tagits fram ligger fokus på grupperna: äldre, funktionshindrade, barn samt jämställdhetsaspekter, men ett bredare grupperspektiv är önskvärt. Metoden följer miljökonsekvensbeskrivningar och bör enligt förslagen utföras parallellt, men inte integrerat med denna. De sociala konsekvenserna i en Social Konsekvens Beskrivning (SKB) handlar om mer abstrakta parametrar, som undersöker den inom gruppen upplevda känslan av exempelvis tillgänglighet, trygghet och säkerhet (Engelbrektsson, 2005).

Kerstin Palmqvist (1998) belyser några metoder för att öka jämställdheten i medborgardialoger. Först och främst bör samhällsplaneringsutbildningar inbegripa - förutom projektledning, visualiseringsteknik, framförandeteknik - genusteori och jämställdhet. Palmqvist belyser vidare studiecirkelns funktion, där arbete i grupper kompletterat med gåturer (rundvandring i ett område där olika platser beskrivs och analyseras), hembygdskunskaper och stormöten kan bidra till ökat intresse från medborgare att delta i planprocessen. Studiecirkelarna bör läggas upp så att både kvinnor och män lockas att delta (tid, plats, upplägg). Med hjälp av mentala kartor⁵ kan också framgång nås. Tanken är att deltagarna, med hjälp av en områdeskarta, ritar ut med exempelvis röd och blå penna områden som uppfattas som positiva respektive negativa. Med metoden semantisk miljöbeskrivning skall platser beskrivas med ordpar såsom vanlig/ovanlig, komplex/enkel, ljus/mörk osv. Studiecirkelgruppen kan därefter diskutera sina val, vilket ofta ger upphov till arkitekturdiskussioner. Att informera genom att sätta upp kartor och bilder vid ett omvandlingsområde kan väcka intresse hos medborgare. Dock är det viktigt att poängtera att inget är bestämt och att det finns stora möjligheter att påverka (Ibid. s.10-14).

Bostadsområdes- och bostadsnivå

När det gäller bostadsområdet finns det anledning att reflektera över avsnitten *Boendeplanering* och *Vad innebär jämställdhet i boendeplanering?* i kapitel 4. När det gäller boendeplanering på bostadsområdes- och bostadsnivå bör detaljplanering, områdesbestämmelser samt bygglov ligga i fokus. Dessa räknas som instrument för att genomföra översiktsplanen. Även markanvisningar, exploateringsavtal, allmännyttiga

⁵ En mental karta är en inre karta, en personlig uppfattning om sin omgivning. Ett sätt att illustrera denna mentala karta är att rita och skissa på grundkartor.

bostadsföretag, kommunal bostadsförmedling samt samarbetsavtal med fastighetsägare är viktiga - då de fungerar som verktyg för implementering av boendeplaneringen. När bostadsområdet diskuteras bör även frågan om medborgardeltagande i planeringsprocessen lyftas. Dessa aspekter kommer att diskuteras vid seminarium 3. Kunskapsöversikten i detta kapitel tillsammans med seminariet kommer att ligga till grund för besvarande av frågeställningarna utifrån en bostadsområdes- och bostadsnivå och därmed prioriteringarna inför genomförandefasen.

Kvinnors Byggforum är en organisation som sedan slutet av 1970-talet verkat för ett ökat kvinnoperspektiv i planeringen. Genom konferenser och skriftliga material har organisationen formulerat krav framförallt vad gäller bostäder och bostadsmiljöer. De menar att ett kvinnligt perspektiv på planering, byggande och förvaltning grundar sig på att kvinnor som grupp delar specifika erfarenheter och intressen - värderingar som leder till konkreta krav på hur en bra bostad ska vara utformad. Utifrån detta formulerar de idéer om en ökad funktionsintegrering, med stadsdelar med plats för såväl boende som arbetsplatser och service. I detta avseende accentuerar OECD (1995) att nutidens nya familjekonstellationer - med exempelvis singelhushåll - samt kvinnors medverkan på arbetsmarknaden ställer nya krav på boendeplaneringen. Förhållandet mellan bostad och arbete är lika viktigt för kvinnor som för män. OECD framhåller också att tillgången till bostäder med rimliga boendekostnader är viktig för framförallt kvinnor då de, som grupp, generellt är överrepresenterade i deltidsarbeten och singelhushåll (Ibid. s. 83 ff.).

Vidare, i en diskussion om bostaden, för Boverket (2006c) samman barnperspektivet och jämställdhetsperspektivet i rapporten *Var finns rum för våra barn? En rapport om trångboddhet i Sverige*. Det hävdas att trångboddheten kan upplevas som ett värre problem för kvinnor pga. givna könsroller i hushållet och i samhället. Detta kan uttryckas bl.a. i att kvinnor, mer än män, känner ett ansvar för social interaktion; såsom lek, konfliktlösning och hjälp med läxor (Ibid. s. 19).

Boverket (2006c) framhäver också Vogel och Hjerm (2003) som visar att trångboddheten under 1990-talet är mer förekommande i alla utrikesfödda grupper än bland personer födda i Sverige. Detta beror delvis på svaga positioner på arbetsmarknaden. "Personer från norra och västra Europa har ett bättre utgångsläge än andra utrikesfödda grupper" (Vogel och Hjerm, 2003, i Boverket, 2006c, s. 37). Vi ser i detta sammanhang att utrikesfödda kvinnor med stor sannolikhet har en svag ställning på bostadsmarknaden.

Kvinnors Byggforum redogör för begreppet *mellannivå*, som formuleras som en nivå mellan det privata och offentliga, som en arena för samarbete över hushållsgränserna för att underlätta vardagslivet. Vidare menas att ett kvinnoperspektiv i planering innebär en planering för gemenskap, med spontana mötesplatser både i bostäderna och i bostadsområden. Dessa mötesplatser kan utgöras av delade förstuvistlar, gemytligare trapphus,

bekväma sittplatser i området mm. Själva bostadsutformningen bör underlätta vardagslivet med exempelvis centraldammsugare, vägghängda toaletter och kök med arbetsytor där fler än en person får plats (Larsson B. 2004). Planering för ett kvinnoperspektiv innebär också att medborgare ska kunna känna sig trygga i både privata, halvprivata och offentliga platser.

Dock har föreliggande projekt medvetet begränsat trygghetsfrågorna med anledning av att jämställdhetsstudier mycket ofta fokuserar just på den aspekten. Dock är den mycket viktig och bör beaktas då andra jämställdhetsfrågor diskuteras. Bradley och Tunström skriver i *Journal of Nordregion* (2004) att trygghetsfrågor blivit heta i debatten. Bradley och Tunström beskriver hur mörka och öde platser byggs bort med belysning och funktionsintegrering. I Los Angeles har sprinklersystem installerats i parker för att förebygga att folk sover i parkerna. En lokal park känd för sin gaykultur rensades från träd för att därigenom begränsa aktiviteter som kan skrämja andra.

Artikeln framhåller att fokuseringen på trygghet och säkerhet å ena sidan kan skapa tryggare miljöer för vissa grupper samtidigt som andra grupper kan komma att känna sig marginaliserade. Det kan handla om hemlösa, alkoholister, unga skateboardåkare osv. Artikeln påpekar även att trygghetsaspekten legitimerar privatisering av det offentliga rummet genom att exempelvis bygga in köpcentra. Den sociala kontrollen kan komma att utökas vilket i ett patriarkalt samhälle innebär att den manliga normen dominerar den kvinnliga. Trygghetsfrågan kan även medföra att kvinnor betraktas och antar en roll som offer.

Dagens planering måste kunna öka tryggheten för kvinnor utan att de tilldelas en offerstämpel och utan att begränsa livet för människor som lever i och åtnjuter stadens mörkare sidor (Ibid. s. 19-20).

Resultat

Nedan presenteras sammanfattningar från seminarier och kommunintervjuer som BoJämt anordnat under analysfasen. Fullständiga rapporter återfinns som bilagor. Eftersom syftet med seminarierna var att diskutera relativt fritt, skall frågeställningarna betraktas som vägledande.

Tabell1. Tabellen visar deltagarantalet uppdelat på kön och bakgrund för seminarium 1-3.

	NGO	Privat	Forskare	Offentliga planerare	Studenter	Övriga offentliga	Totalt
Kvinnor	6	5	3	26	2	8	50
Män	4	2	1	22	1	0	30
Totalt	10	7	4	48	3	8	80

Ovanstående tabell visar tydligt att kvinnor varit överrepresenterade under seminarierna. Vi ser också att kategorin offentliga planerare och utredare är kraftigt överrepresenterade. Det är bra att vara medveten om denna fördelning när läsaren värderar minnesanteckningar och slutsatser i nedanstående material. Övervikten av kvinnor verkar vara kategorisk för just seminarier och fokusgrupper där jämställdhetsfrågan diskuteras. För att diskussionerna ska få ordentlig legitimitet hos alla medborgare behöver fördelningen av kvinnor och män vara jämnare, men även fördelningen av tjänstemän, intresseorganisationer osv. Att lyckas uppnå helt representativa diskussioner är i stort sett omöjligt. Däremot kan vi peka på grupper som varit mer eller mindre representerade. Vi behöver alltså vara medvetna om att resultat och diskussioner i denna rapport inte nödvändigtvis är representativa för länets invånare. Representativitet behöver dock inte alltid eftersträvas, då det nästan är omöjligt att uppnå. Däremot bör vi vara medvetna om vilka som varit med och påverkat detta diskussionsunderlag och vilka som inte varit med.

Seminarium 1. Stockholm, en region för likar och olikar?

Seminariet genomfördes den 17 maj 2006 på Färgfabriken i Stockholm. Boendeforskare, samhällsplanerare och frivillig- och intresseorganisationer var representerade. Syftet med seminariet var att lyfta frågor, möjligheter, behov och problem inom området jämställdhet, mångfald och boendeplanering - utifrån ett **regionalt perspektiv**. Resultaten från seminariet, tillsammans med resultat från övriga seminarier i analysfasen, kommer att ligga till grund för prioriteringar i genomförandefasen.

Följande frågor diskuterades:

Vad innebär jämställdhet och mångfald i fysisk planering, speciellt bostadsplanering?

Om jämställdheten och mångfalden ska öka i Stockholmsregionen, vilka nya möjligheter och behov bör uppmärksammas i följande avseenden:

- bostäder
- infrastruktur
- offentliga rummet
- arbete
- service/handel
- vård/omsorg

Diskussionerna under seminariet kretsade kring ett antal huvudämnen: kommunala gränser, bebyggelsestrukturer, kommunikationer, bostäder samt medborgarinflytande och samhällsansvar. Dessa presenteras i följande sammanfattning.

Kommunala gränser

Flera av diskussionerna under seminariet kretsade kring de kommunala administrativa gränserna och deras inverkan på det regionala samarbetet – och därmed jämställdhets- och mångfaldsintegreringen. Att de administrativa gränserna i många fall utgör problem och hinder för människor i vardagslivet - i form av konkurrens och bristande samarbete - framfördes. Gränser mellan kommuner behöver luckras upp, där mellankommunala planeringssamarbete och ett regionalt helhetsgrepp premieras.

Bebyggelsestrukturer

Problem och hinder för människor i vardagen kan även förstärkas av regionens fysiska struktur, som i vissa fall leder till isolering – i form av barriärer - mellan stadsdelar. Detta beror dels på regionens radiella struktur -

där infrastrukturen framförallt löper mot Stockholms innerstad; dels på regionens gröna kilar som löper från Stockholms centrala delar ut mot de mer perifera delarna. Dessa strukturer kan försvåra tillgängligheten i regionen. Det poängterades också att respekten för de gröna kilarna i vissa fall är för stor.

Utifrån gruppdiskussionerna konstaterades att den fysiska planeringen bör ge utrymme för alternativ markanvändning – en flexibel anpassning för framtiden. När det gäller fysisk planering lyftes vikten av att skapa visioner samt att definiera vem som skapat dem och till vilken målgrupp. Det handlar om att tydliggöra parters ansvar för kostnader och andra åtaganden. Det handlar också, som tidigare nämnts, om att bättre samarbeta över kommungränserna och att även till viss grad lösa upp gränserna inom vissa områden. Deltagarna framförde vikten av att våga släppa de strukturer som idag finns. Det kan handla om att integrera arbete och service samt att erbjudas möjlighet att arbeta på distans. Att plan- och bygglagen ger mer ansvar än motsvarande tilldelade resurser framfördes också.

Kommunikationer

Goda kommunikationsstrukturer är viktiga faktorer för en hållbar utveckling. Vidare belystes regionförstoringens bieffekter, där långa restider allt mer äter upp vår dyrbara tid. Det poängterades även att fördelarna med en regionförstoring framförallt tillfaller män – där bilberoende miljöer kan upplevas som kvinnofällor. Det är nödvändigt att boendet ger tillgång till övriga samhället.

Bostäder

Några deltagare poängterade att det idag förekommer ”bostadsapartheid” i regionen. Människor med invandrarbakgrund har, i många fall, svårt att välja bostadsområde. I detta avseende framfördes även att boende i så kallade utsatta områden inte längre vill bli särbehandlade. Människor måste ges resurser att själva förbättra sin situation. Att tillgodose mångfald och ett brett utbud av bostäder ansågs viktigt. Det handlar om att integrera dyra och billiga bostäder för att uppnå friheten att själv välja stadsdel. Människors skilda behov måste kunna tillgodoses.

Medborgarinflytande och samhällsansvar

Utifrån diskussionerna konstaterades att det kollektiva och politiska ansvaret för byggande idag är borta. Politiker tar inget ansvar längre i ett samhälle där storföretagen styr. Deltagare framförde även att bostadspolitik i dess nuvarande form är exkluderande för många grupper. Medborgare måste ges plats i planeringsprocessen, tillika tilldelas resurser att själva förändra sin vardag.

Seminarium 2. Jämställdhet och mångfald - osynliga i planeringen?!

Seminariet genomfördes den 30 augusti 2006, även denna gång på Färgfabriken. Syftet med seminariet var att lyfta och diskutera frågor som rör jämställdhet i samband med boendeplanering, i ett **kommunalt perspektiv**.

Följande frågor diskuterades:

- Vilka aspekter på jämställdhet är viktiga att identifiera i den kommunomfattande boendeplaneringen?
- Hur påverkar dagens boendeplanering jämställdhet inom kommunen?
- Vad kan ett jämställdhetsperspektiv inom boendeplanering innebära?
- Finns det – med avseende på ovanstående frågor – aspekter där mångfaldsperspektivet även har en koppling till jämställdhetsfrågor?
- Egna erfarenheter

Seminariet inleddes med att en av BoJämmts styrgruppsmedlemmar presenterade projektet som sådant. En doktorand från Kungliga Tekniska högskolan, Samhällsplanering och Miljö, tog vid med en inledning som syftade till att lyfta några frågor kring ämnet och få deltagarna att påbörja tankearbetet inför gruppdiskussionerna. Hon bad alla fundera över sina egna visioner av det jämställda samhället och lyfte frågan huruvida jämställdhetsarbetet rör själva planprocessen eller främst resultatet av planeringen och om det finns en motsättning dem emellan.

Gruppdiskussionerna rörde i många fall liknande frågor, något som framkom vid den gemensamma avslutande diskussionen. Flera av grupperna diskuterade risken för motsättningar mellan visioner om det jämställda samhället och behoven i dagsläget. Genom att tillgodose dagens behov finns risken att låsa fast sig i rådande strukturer. Flertalet grupper diskuterade hur man ska ställa visionen och dagsläget mot varandra och vilket som är viktigast. Några grupper påpekade också att visioner i hög grad är politiska frågor och detta reser också diskussioner om olika aktörer i samhällsplaneringen. Flera grupper diskuterade såväl omfattningen på kommuners inflytande som kommunernas ansvar. Marknadsaktörernas stora inflytande över planeringen diskuterades också och hur ett samarbete kan komma till med planeringens alla aktörer.

Andra tankegångar i grupperna var kring alternativa samrådsförfaranden och deltagarna har olika erfarenheter av detta. Någon pekade på mindre lyckade försök med sådant arbete och flera grupper lyfte behoven av

förbättrade kommunikationer såväl mellan invånare och planerare som mellan olika kommunala förvaltningar och mellan olika aktörer i planeringen. En grupp tog upp hur samhällsplanerarutbildningarna bättre borde tillgodose framtida planerares kunskaper i informationsöverförande och kommunikation alternativt att det i planeringsprocessen borde finnas en kommunikationsexpert. Flera grupper gav också uttryck för att samrådsskedena generellt kommer för sent i planprocessen, när de flesta förutsättningar redan är fastlagda.

Det visade sig också i gruppdiskussionerna att det är svårt att hålla isär begreppen och att det finns både faror och nytta med att diskutera jämställdhets- och mångfaldsfrågor samtidigt.

Seminarium 3. Jämställd boendeplanering i ett bostadsområdes- och bostadsperspektiv

Det sista seminariet i analysfasen genomfördes den 3 oktober 2006. Denna gång låg fokus på **bostadsområdes- och bostadsnivå**. Syftet med seminariet var att - med inspiration från praktiska detaljplaneringsexempel - identifiera faser i planeringsprocessen där ett jämställdhetsperspektiv är särskilt viktigt att tillämpa. Syftet var också att beskriva och diskutera hur jämställdhetsperspektivet kan yttra sig i konkreta åtgärder.

Seminariet inleddes med att Huddinge kommun och Värmdö kommun presenterade ett utvecklingsområde i respektive kommun. Tanken var att dessa presentationer skulle ge inspiration till gruppdiskussionerna där följande frågor diskuterades:

- Vad är en jämställd boendemiljö?
- Identifiera faser i boendeplaneringsprocessen där ett jämställdhetsperspektiv är särskilt viktigt att tillämpa. Beskriv och diskutera hur jämställdhetsperspektivet kan yttra sig i konkreta åtgärder.

Grupp 1 fokuserade mycket på frågan om boendeplaneringsprocessen. Den generella uppfattningen var att medborgares delaktighet i planprocessen måste ske i de tidiga skedena, exempelvis i fördjupade översiktsplaner och i programskeden. Det framhölls också att nya former för samråd behöver utarbetas. Det handlar om att avdramatisera planprocessen, kanske även att använda mer text i plandokument. Kartor ger ofta ett färdigt intryck. Chatt, E-mail, öppethus, referensgrupper, mentala kartor kan användas vid samråd. Jag vill ha bostad nu framförde att de ofta mobiliserar ungdomar för att närvara vid planmöten. Bättre samarbete mellan kommun och byggare efterfrågades också. Någon deltagare ställde den mycket relevanta frågan ”vill kommunen överhuvudtaget att folk ska komma”?

När det gäller frågan om en jämställd boendemiljö diskuterade gruppen huruvida innerstaden med dess tätare struktur är mer jämställd än ytterstaden. Innerstaden kanske inte ger samma lösningar. Trygghetsfrågan kom också upp på tapeten.

För att kunna diskutera frågan om vad en jämställd boendemiljö är, slöt alla i **grupp 2** ögonen i fem minuter. Som svar nämnde en deltagare stora umgängesytor och större bostäder – just för att inte kvinnor ska känna sig inlåsta i trånga lägenheter. Någon berörde även att en blandning av könskodade arbetsplatser i närheten av hemmet skulle kunna skapa förutsättningar för förändring. Någon gruppdeltagare framhöll att ”kärnfamiljstänket” behöver ifrågasättas. Hushållen är idag mycket komplexa. Även denna grupp diskuterade trygghetsfrågan, där någon nämnde att det reella våldet och den upplevda rädslan inte alltid sammanfaller.

När det gäller frågan om boendeplaneringsprocessen valde gruppen att diskutera utifrån ett praktiskt planeringsexempel. Barkarbyfältet valdes, där en lång idéfas inledde planeringsprocessen. Idéfasen resulterade i att ett handelsområde skulle prioriteras, vilket kanske framförallt skulle komma att gagna bilburna män. Det framgick även att fler kvinnor fanns med i projektgruppen, jämfört med styrgruppen och den politiska gruppen. Dock poängterade någon att det inte handlar om antalet kvinnor eller män, utan snarare om att ha tillgång till ”genusglasögonen”; det handlar om att införskaffa förkunskap. I samrådsförfarandena för Barkarbyfältet användes bl.a. Internet för kommunikation, vilket även grupp 1 framhöll som ett bra medel att nå vissa grupper.

Följande påståenden fästes på smålappar och utgör en sammanfattning från diskussionerna i **grupp 3**. Under frågan: Vad är en jämställd boendemiljö? fästes tankar som:

- Integrera bostäder och arbetsplatser!
- Genomför bostadsvaneundersökning.
- Social och ekonomisk trygghet i sitt boende är självklarheter för ett jämställt boende.
- Utveckla exempelvis gångvägar och träffpunkter och kollektivtrafik.
- Ett jämställt boende kan handla om konkreta bostadstekniska åtgärder. Vardagslivet ska underlättas för alla.
- Större kollektivt ansvar.
- ABC-staden kan vara en modell för inspiration.
- Reformera fastighetsbildningen, förvaltningsjuridiken och kontraktsvillkoren.
- Bygg billigare bostäder.
- Beakta Barnperspektivet.
- Kärnfamiljen är inte norm längre. Vi lever i ett mångkulturellt samhälle.

När det gäller frågan om jämställdhetsintegrering i boendeplaneringsprocessen skrevs följande postitlappar:

- Kommunen med sin planering måste värna allmänna intressen.
- Kommunen bör tillhandahålla attraktiv mark.
- Kommunen måste ta fram bra underlag (bl.a. jämställdhetskonskvensbeskrivningar) inför förhandlingar med den privata markanden.
- Nya metoder för samråd behöver tas fram. Det kan handla om dialog med referensgrupper, tävlingar, checklistor över referenspersoner och grupper - t.ex. jämställdhetsreferensgrupper - kopplade till planerarna.
- Politisk styrning och incitament är nödvändiga.
- Markanvisningar med kommunala kravspecifikationer till bl.a. byggherren är viktiga
- kommunikation behöver ske i alla led.
- Jämställdhetskonskvensbeskrivningar bör få motsvarande status som miljökonsekvensbeskrivningar.
- Ta fram exempel på framgångskoncept.
- Allmännyttans roll.

Jämställdhet och boendeplanering i den kommunala verksamheten

För projektet BoJämmts räkning har Sara Nordenskjöld, genomfört en intervjustudie med ett antal kommunala företrädare från sammanlagt fem kommuner. I varje kommun har två personer intervjuats, varav den ena i samtliga fall utgörs av ansvarig översiktsplanerare i kommunen och den andra intervjupersonens position varierar från kommun till kommun. Ett jämställdhetsarbete i den fysiska planeringen har inte skett i någon av kommunerna och inte heller i någon annan kommun i Stockholms län. Därför har intervjuerna inriktats mot att resonera kring huruvida de intervjuade upplever jämställdhet i planeringen som ett relevant arbetsområde och hur man resonerar kring det. Intresset för frågan finns i kommunerna, även om graden av det intresset och även graden av kunskaper varierar. Samtliga intervjuade pekar dock på ett antal sakområden där de tycker sig se en bristande jämställdhet. Vad gäller deltagandet i planeringen är svaren inte entydiga. Vissa menar att kvinnors deltagande saknas i planeringen, medan andra inte upplever det som ett problem. Kvantitativt är det dock fler som upplever att det brister i kvinnors deltagande. Överlag intar de flesta av de intervjuade en positiv ställning inför en utökad medborgardialog. Vidare förs en diskussion om hur formerna för detta behöver tydliggöras.

Det bör också framhållas att även om inget uttalat jämställdhetsarbete skett i planeringen finns det arbete i kommunerna som kan sammankopplas med ett jämställdhetsperspektiv, såsom tillgänglighetsfrågor och liknande.

Diskussion

Integrering av ett jämställdhetsperspektiv i boendeplaneringen har genom litteraturstudien, seminarierna och kommunintervjuerna visat sig vara viktig, för att uppnå projekt målet; att boendeplaneringen ska bidra till en hållbar utveckling av regionen ur ett jämställdhetsperspektiv. För att bidra med kunskap till jämställdhetsintegrering ska följande diskussion försöka besvara frågeställningarna som presenteras under kapitlet Projektet BoJämt.

Följande diskussion baseras på arbetsgruppens och referensgruppens genomgång av arbetet under analysfasen. Genomgången av materialet avslutades med dels ett seminarium i november 2006, dels ett seminarium i februari 2007, där referensgrupp och arbetsgrupp gemensamt analyserade materialet.

Vad innebär jämställdhet inom boendeplanering?

Målet för jämställdhetspolitiken innebär att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Litteraturstudien redovisar hur denna politik återspeglas i bl.a. Bostadsförsörjningslagen och Plan- och bygglagen. Jämställdhetsperspektivet framstår i dessa lagar som relativt vag, vilket accentuerar vikten av att diskutera hur jämställdhet bör återspeglas i boendeplaneringen. Av den anledningen redovisas, i kapitlen om de grundläggande utgångspunkterna och jämställdhet och boendeplanering, betydelsen av olika jämställdhetsperspektiv i boendeplaneringen.

Det framhålls att kvinnor och män lever sina liv på delvis olika sätt p.g.a. att samhället tillskriver/tillskrivit kvinnor och män olika roller. Detta tar sig uttryck i bl.a. tidsanvändning, resmönster och krav på bostadens utformning. Seminarierna har också belyst kvinnors och mäns olika erfarenheter. Trots detta har planering traditionellt dominerats av män. Samtidigt som den kunskapen bör tas hänsyn till och belysas i planeringsprocesser, är det viktigt att gamla strukturer inte befästs och cementeras. Ska t. ex. kollektivtrafik anpassas efter förutsättningen att kvinnor hämtar barn på dagis, handlar osv. eller ska åtgärder snarare riktas mot att män och kvinnor i samma utsträckning ska kunna utföra dessa ärenden?

Kvinnor och män ska ha samma möjligheter att påverka boendet och vardagslivet. För att blicka framåt och möjliggöra strukturförändringar bör ett jämställt deltagande i planeringsprocessen uppmuntras, där kvinnor och män har samma möjlighet att påverka framtiden. Det handlar inte enbart om representation utan också, som Nordregio (2004) beskriver, att vara medveten om rådande strukturer. En jämställd representation är alltså inte en garanti för jämställd planering. Grupp 1 vid seminarium 2 betonar vikten

av att koncentrera sig på visioner snarare än befintliga strukturer. Även referensgruppen uttrycker betydelsen av att skapa visioner. Både män och kvinnor ska, tillsammans, kunna skapa framtidens samhälle. Att förstå och analysera dagens strukturer kan dock vara en hjälp på vägen.

Ett sätt att undvika att rådande normer cementeras in i framtiden kan vara att erfarenheter som traditionellt tillhör kvinnor respektive män får samma status. Målet är ”könsneutralitet” i dess rätta bemärkelse där frågor som traditionellt ligger på detaljplanenivå – ex. vardagsliv och reproduktion - respektive översiktsplanenivå får samma status. Begreppet reproduktion symboliserar till mångt och mycket det obetalda hemarbetet. Det handlar om att den översiktliga planeringen ska anta ett vardagslivsperspektiv där även frågor som rör privatlivet och det obetalda hemarbetet behandlas. Detta mål om ”könsneutralitet” kan också beskrivas utifrån de jämställdhetspolitiska delmålen:

- En jämn fördelning av makt och inflytande i samhället
- Ekonomisk jämställdhet
- En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet
- Mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Hur ser en jämställd boendeplanering ut?

Vi bör alltså genom en planering som tar hänsyn till både mäns och kvinnors erfarenheter uppnå fysiska miljöer som i större utsträckning tar hänsyn till män och kvinnor, alltså individer. Planeringen behöver dels förstå kvinnors och mäns erfarenheter i deras boende och vardagsliv, dels bidra till att kvinnors erfarenheter behandlas på samma sätt som mäns. Detta måste dock göras utan att gällande könsnormer cementeras. Kvinnors och mäns erfarenheter ska således belysas och tilldelas samma status utan att de i framtiden associeras till en viss grupp. Framtidens funktioner och erfarenheter bör alltså vara ”könsneutrala” i dess rätta bemärkelse.

- **Bidrar boendeplaneringen i länet, både resultat av den och själva processen, till att uppnå de jämställdhetspolitiska delmålen?**
- **Hur kan boendeplaneringen i länet, både resultat av den och själva processen, bidra till att uppnå de jämställdhetspolitiska delmålen?**

Med tanke på ovanstående två frågeställningar kan vi i vårt arbete se att underordning av funktioner och erfarenheter förekommer i boendeplaneringen genom att titta på hur resultatet av den blivit. Bl.a. ser vi att kvinnor har svårare att få ihop vardagslivet och tvingas jobba deltid och nära bostaden, vilket självklart påverkar den ekonomiska jämställdheten. Apropå svårigheter att få ihop vardagslivet beskrev en föreläsare på en

konferens den 16 januari 2007 - *Hur tar vi mer plats*, arrangerat av Kvinnors Byggforum – att politiken under lång tid fokuserat på att förflytta kvinnor från den privata sfären till den offentliga sfären. Däremot har man inte i samma utsträckning jobbat för att förflytta män från den offentliga till den privata sfären. Kvinnor utsätts med andra ord för dubbelarbete.

Jämställdhet måste ses i ett sammanhang

En intressant reflektion då litteraturstudien och seminariernas fokusgrupper jämförs är att litteraturstudien, vilken baseras på forskning och rapporter som tagits fram, i liten omfattning lyfter fram jämställdhetsfrågan till ett sammanhang. Förutsättningen blir indirekt att skillnader i erfarenheter mellan kvinnor och män beror på könsmaktordningen. Dock har vi belyst konceptet intersektionalitet som faktiskt ifrågasätter detta synsätt. Där menas att jämställdhetsfrågan och skillnader mellan män och kvinnor behöver ses i en vidare kontext där exempelvis frågor om etnicitet och socioekonomiska förhållanden måste beaktas. Detta är något som tydligt framgick under seminarierna. Under seminarium 1 var syftet att diskutera jämställdhetsperspektivet men även mångfaldsperspektivet. Vi såg dock att diskussionerna tenderade att bli väldigt breda vilket gjorde att vi valde – i seminarium 2 och 3 – att begränsa diskussionerna till att endast behandla jämställdhetsfrågan alltså genusaspekten. Fokuseringen blev tydligare, men vi kunde också se att ett mer generellt medborgarperspektiv - vardagslivsperspektiv och individperspektiv - diskuterades. Diskussionerna tenderade också att emellanåt övergå till generella diskussioner om samhällsplanering. Vid seminarium 2 behandlade någon grupp just kopplingen mellan mångfald och jämställdhet. Det konstaterades att dessa bör ses i ett sammanhang. Detta tyder sannolikt på att jämställdhetsfrågan måste diskuteras dels utifrån kön, men också utifrån bl.a. etnicitet, socioekonomiska förhållanden, funktionshinder mm.

Vi behöver alltså i vårt fortsatta arbete se jämställdhetsfrågan i sin helhet. Referensgruppen pekar på att vi i analysfasen visat på svårigheterna att få planeringsdiskussionen och jämställdhetsdiskussionen att mötas. Även forskarvärlden har visat samma problem. Vidare pekar referensgruppen på hur jämställdhetsarbetet behöver byta paradig; det finns flaskhalsar idag som många är medvetna om men ingen vet riktigt var de sitter. Därför behöver svårigheterna preciseras mer och mer, och fler behöver formulera detta. Metoder för jämställdhetsintegrering i boendeplaneringen behöver utarbetas, där individ- och vardagslivsperspektivet fokuseras och där könsaspekten ses i sitt sammanhang. Exempel från forskning och praktik behöver belysas.

Jämställdhet och lönsamhet

En av utgångspunkterna i föreliggande projekt är det jämställdhetspolitiska målet, som i förlängningen faktiskt handlar om de mänskliga rättigheterna. På ytterligare ett seminarium arrangerat av Kvinnors Byggforum den 13

november 2006, *Hur tar vi mer plats? Kvinnor i en mansdominerad bransch*, berättade ledare från olika byggföretag om jämställdhet som ett sätt att öka produktiviteten och lönsamheten i företagen. De antydde att kvinnor uttrycker andra perspektiv och benägenheter jämfört med män. Det sades exempelvis att kvinnor tar mer ansvar för sociala frågor och trygghets- och tillgänglighetsfrågor. Kvinnor ser också andra behov och är generellt bättre på att lyssna och ta till sig nymodigheter, jämfört med män. Jämställdhetsperspektivet i boendeplaneringen är alltså inte bara en rättvisefråga utan även en fråga om lönsamhet och produktivitet. Dock är risken med ett sådant perspektiv att jämställdhet blir ett medel att nå lönsamhet och produktivitet och därmed troligtvis ett kortsiktigt åtagande. Vi bör ställa frågorna:

- **Är det långsiktigt hållbart att argumentera för jämställdhet utifrån lönsamhets- och produktivetsperspektiv?**

Avslutningsvis kan sägas att litteraturstudien, seminarierna samt kommunintervjuerna har belyst att ett jämställdhetsperspektiv dels innebär att se till kvinnors och mäns vardagsliv som det ser ut idag. Vi har också sett att jämställdhetsperspektivet innebär att sträva mot en vision om de jämställdhetspolitiska målen. För att lyckas med detta behöver jämställdhetsfrågor integreras i boendeplaneringen genom olika metoder som förslagsvis förmedlas till regionens samhällsbyggare genom utbildningsinsatser. Mer diskussion om detta förs under kapitlet om utbildningsinsatser.

Vilka aspekter av jämställdhet är viktiga att belysa när det gäller boendeplanering?

Som beskrivet i föregående kapitel har det varit svårt att fokusera jämställdhetsperspektivet vid seminarierna. Dock kan vi urskilja några aspekter som är värda att lyfta fram här nedan.

Aspekter att diskutera vidare

Vid seminarium 3 betonade någon vikten av markanvisningar och exploateringsavtal i planeringen. Dessa innehåller idag krav på exempelvis tillgänglighet och ekologiskt byggande. Då borde det också vara möjligt att ställa krav på byggande efter det jämställdhetspolitiska målet. Nedan presenteras fler aspekter som bör beaktas i jämställdhetsintegrering.

Mobilt vs Stationärt

På regional nivå ser vi från seminarium 1 att regionen behöver ses som en helhet. De kommunala administrativa gränserna ska inte interferera med regionen som ett integrerat användningsområde. Medborgare rör sig över hela regionen; inte enbart innanför kommungränsen. Därav ser vi att resandet åter upp allt mer av vår dyrbara tid. Infrastrukturen är ej anpassad

för dagens resande. Det hävdas t.o.m. att regionförstoringen kan upplevas som en kvinnofälla. Litteraturstudien, kapitlet om jämställdhet och boendeplanering på regional nivå, belyser också infrastruktur och tidsanvändningsfrågorna. Det konstateras att kvinnor tvingas jobba deltid och nära hemmet för att även hinna med hushållsarbete. För att Stockholmsregionen ska kunna utvecklas och fungera för alla människor behöver vi bättre funktionsintegrering med bra kommunikationsstrukturer – för ökad närhet till ”samhället”. För att tydligare belysa kvinnors och mäns upplevelse av tillgång till regionen utifrån ett boendeperspektiv, samt behovet av närhet till exempelvis arbete service och fritid, bör vi ställa oss frågorna:

- **Hur ser kvinnors och mäns boendesituation ut?**
- **Vad har kvinnor och män för preferenser i och erfarenheter av boendet?**
- **Upplever kvinnor och män att deras nuvarande boendesituation bidrar till ett kvalitativt vardagsliv, med tillgång till exempelvis arbete, service och fritid?**

Politik och Planering

Referensgruppen pekar på att rädslan för det politiska⁶ ofta ses i föreliggande material/rapportering. Detta innebär att planerarens roll blir otydlig – ska planerare utmana rådande strukturer eller bara göra mindre anpassningar? Tveksamheten inför det politiska verkar infinna sig även när det gäller samråd. Genomgående i materialet lyfts samråden fram som något som kan göras mer demokratiskt och mer jämställt. Det klagas också på att det ofta är för få som deltar och att de som kommer inte har kommentarer om planerna i stort, utan bara om detaljer som rör deras egen miljö (se t.ex. kommunintervjuerna med Värmdö i bilaga 4). Värmdö och Stockholms stad ger exempelvis uttryck för problem med samrådsprocessen. Bland annat efterlyses behovet av en mer lyssnande planeringsprocess. Detta är givetvis viktigt, men det skulle även kunna vara så att samrådsdeltagarna bara tar upp småsaker eftersom de inte ombeds diskutera visioner - det politiska! Kanske skulle de nämna andra saker om de ombads berätta sin vision om den jämställda staden. Att människor upplevs som snäva i sitt tänkande har också att göra med vad man bjuder in till och hur man bjuder in till det. Deltagare från genomförda seminarier antydde att planerare ofta upplever att de boende inte är intresserade av att delta i planeringsprocessen medan de boende upplever att de sällan blir tillfrågade. Följande frågeställningar är relevanta att ställa:

⁶ Det politiska tolkas i detta sammanhang som frågor som är av mer visionär karaktär, till skillnad från små detaljer.

- **Har kvinnor och män möjlighet att påverka visionerna i planeringen? Eller är det begränsat till små detaljer?**
- **Vilken möjlighet har kvinnor och män att välja boende samt påverka boendet från en regional-, kommunal- och bostadsområdesnivå?**

Vi inser vid det här laget att begreppet vision kan upplevas som svårt och avskräckande. En vision är för oss tvådelad. Det handlar dels om en politisk vision där politiker har ett ansvar att tillsammans med medborgare skapa en övergripande vision om hur våra samhällen ska utvecklas; dels om en vision som samhällsplanerare, medborgare, intresseorganisationer och bostadsföretag skapar tillsammans där den mer praktiska visionen - utvecklingen av bostäder och boendemiljöer ligger i fokus.

Lokalt vs Visionärt

Som vi nämnt i tidigare avsnitt är samrådsförfarandet viktigt för jämställdhetsintegrering. Detta är något som ingående beskrivits i litteraturstudien, men även i kommunintervjuer och seminarier.

När det gäller kvinnors och mäns deltagande i planeringsprocessen är det svårt att utifrån kommunintervjuer och seminarier dra några generella slutsatser. Generellt verkar dock kommunintervjuerna peka på att det saknas kvinnor i planeringsprocessen utifrån ett invånarperspektiv. Dock verkar andra parametrar såsom utbildningsnivå och socioekonomisk situation ha större betydelse enligt någon. Samtliga kommuner menar dock att tjänstemän domineras av kvinnor, undantaget chefsnivå. Vid seminarier och i litteraturstudien beskrivs verkligheten som så att kvinnor generellt är mer engagerade i frågor som rör det lokala, medan män deltar mer i frågor som rör det visionära. Referensgruppen är dock skeptisk till detta resonemang och menar att i andra sammanhang brukar det nämnas att kvinnor är mer engagerade i miljöfrågor än vad män är. Detta tyder på att kvinnor sannerligen har ett intresse för det strategiska och översiktliga. Kan det då vara så att den generella bilden inom planering att kvinnor inte deltar i visionära frågor inte stämmer, eller kan det vara så att planeringen inte lyckas fånga kvinnors intressen? Referensgruppen menar även att det kan vara ett utslag av vad man väljer att se som strategiska frågor och inte? Kan det finnas strategifrågor som kvinnor engagerar sig i men som man utifrån ett planeringsperspektiv inte "ser" som strategiskt engagemang? Men om det nu skulle finnas ett korn av sanning i detta så kan man fråga sig vad detta säger om planeringens metoder och arbetssätt, och om det ger någon input till hur dessa kan förnyas/vidareutvecklas? Kan arbetssätt utvecklas där kopplingen mellan det lokala "här och nu" kopplas mer direkt till de långsiktiga och strategiska frågorna? Hur kan man utveckla en strategidiskussion som är såpass konkret så att den också kan överföras till ett lokalt sammanhang? Även då det är svårt att konkret visa hur deltagandet i boendeplaneringsprocessen ser ut är det tydligt utifrån genomgången teori

att män traditionellt dominerat boendeplaneringsarenan. Hur verkligheten ser ut och hur verkligheten uppfattas kan vara helt olika. Från genomförda intervjuer av exempelvis Friberg & Larsson (2000)(se kapitel *vad innebär jämställdhet i boendeplaneringen*) ser man tydligt vilka frågor planerare associerar till kvinnor. Det handlar framförallt om närområdet men också om frågor som rör trygghet och kommunikationer. Frågor om jämställdhet verkar vara kopplade till frågor som rör kvinnor. Detta är trots allt planerares syn på verkligheten, men frågan är hur medborgare, kvinnor och män, upplever att de faktiskt kan påverka boendeplaneringen. Det handlar om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma sina liv.

Utifrån dessa resonemang är det intressant att i intervjuer eller enkätundersökningar belysa hur män och kvinnor uppfattar sin möjlighet att påverka närmiljön, men även mer översiktliga och visionära frågor (se frågeställningar i ovanstående avsnitt *politik och planering*). Utifrån svaren kan nya metoder att faktiskt få män och kvinnors röst hörda i lokal och visionär planering utarbetas. Ytterligare en fråga som kan ställas är:

- **Har kvinnor och män samma möjlighet att påverka visionerna respektive detaljerna i boendeplaneringen?**

Bostaden

På regional nivå indikerar gruppdiskussionerna från seminarierna att människor med invandrarbakgrund kan ha svårt att välja bostadsort. En rapport från OECD (1995) betonar att nya typer av familjekonstellationer behöver beaktas. Rapporten pekar också på att ensamstående kvinnor är överrepresenterade dels på hyresmarkanden, dels bland ensamstående hushåll. Dessutom upplever kvinnor oftare trångboddhet och har generellt lägre inkomster. Men hur ser det ut i Stockholmsregionen? Vi kan ställa oss följande frågor:

- **Hur ser hushållen ut i Stockholmsregionen?**
- **På vilket sätt finns kvinnor och män delvis på olika marknader?**
- **Har kvinnor och män tillgång till lika stora bostadsmarknader?**
- **Har kvinnor större restriktioner när det gäller att välja boende?**

Kapitlet "Jämställdhet och boendeplanering på bostadsområdes- och bostadsnivå" beskriver också att trångboddheten är mer förekommande bland utrikesfödda grupper. Den naturliga slutsatsen blir då att utrikesfödda kvinnor är mer trångbodda och resurssvagare än andra grupper. Nedan följer tankar kring vad en jämställd bostad och ett jämställt bostadsområde kan innebära. En seminariedeltagare från ett resurscentrum för kvinnor påpekar att det är viktigt med stora umgängesytor i gemensamma miljöer. Deltagaren betonar också att större bostäder behövs för att inte stänga in

kvinnor i det lilla hemmet. Ett konkret förslag när det gäller bättre respons från de boende är personliga inbjudningar till samråd, antingen via brev eller per telefon. En blandning av s.k. könskodade arbetsplatser i närheten av hemmet borde också kunna åstadkomma förändringar säger någon deltagare. En intressant reflektion från någon vid seminarium 3 är att diskussionen tenderar att kretsa kring kärnfamiljen, trots att familjeformerna idag är väldigt diversifierade. Produktionen är idag mycket traditionell; det finns ettor, tvåor och familjelägenheter. Det är också så att en stor del av vår vakna tid tillbringas utanför bostaden. Hur påverkar detta vårt liv? Den traditionella hemmafrun finns inte längre. Någon deltagare framhåller dessutom att Stockholm mest består av ensamhushåll, ensamstående kvinnor med barn, ensamma äldre och en mindre del rörliga unga.

- **Hur kan bostadsbyggandet och boendeplaneringen matcha dagens hushåll?**

Stadsstruktur

I ovanstående avsnitt diskuteras större bostäder, något som kommer upp dels i genomgången teori, dels vid seminarierna. Begreppen diversifiering och funktionsintegrering verkar vara tydliga verktyg för jämställdhet enligt resultat från seminarierna och genomgången teori. En planerare från Värmdö kommun menar exempelvis att utgångspunkten i utvecklandet av Gustavsbergs centrum är funktionsintegrering, då separeringen varit ett problem i kommunen. En fråga vi behöver jobba vidare med är alltså:

- **På vilket sätt kan funktionsintegrering och diversifiering av bostadstyper bidra till ett mer jämställt vardagsliv?**

En intressant reflektion från seminarium 3 är påståendet att de som skaffar barn stannar i staden i större utsträckning än förut, eftersom boende i staden inte ger samma låsningar som ute i förorten, där bostadsområdena i större utsträckning planerats för andra förutsättningar, där kvinnan exempelvis förutsattes vara hemma. Resonemanget förs även av Boverket (2005) under kapitlet *Funktionsintegrering*.

- **Innebär detta att stadsliknande strukturer främjar jämställdhet mer än annan bebyggelse?**

Något som nämns vid seminarium 1 är att samarbete mellan kommuner och andra regionala parter behöver förbättras. Detta kan tyckas uttrycka behovet av tillgänglighet till hela regionen för att slippa låsningar (se ovanstående stycke). BoJämt har som ambition att utveckla ett sådant samarbete där frågor om jämställdhet som rör mer än en kommun kan lyftas till ett regionalt nätverk för diskussion. Länsstyrelsen driver idag exempelvis ett nätverk, "Öppet Forum", för bostadsförslagsfrågor.

Praktiska exempel att diskutera vidare

Från projektets empiri och genomgångna teori framhävs behovet av nya former för planeringsprocessen, där kvinnors och mäns erfarenheter bättre behöver tillgodoses. Den politiska diskussionen pekar på vikten av jämlikhet i bl.a. (Ds 2006:9) där man föreslår att Bostadsförsörjningslagen förtydligas, där kommunen aktivt skall "...verka för att värdiga och jämlika levnadsförhållanden uppnås..." Förarbetena till slutbetänkandet *Får jag lov?* (SOU 2005:77) anger att jämställdhet ingår i uttrycket "jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och hållbar livsmiljö". Kvinnors delaktighet och jämställdhetsperspektivet bör synliggöras som utgångspunkt för planering och beslut enligt PBL.

Andersson (2005) pekar tydligt på att den fysiska planeringens arena åtminstone traditionellt varit en manligt dominerad arena. Då samhället idag skapat genusroller som resulterar i olika möjligheter, makt, behov, perspektiv och intressen för män och kvinnor är det inte otänkbart att kvinnors erfarenheter osv. inte prioriterats. Men hur ska då ovanstående politiska ord realiseras där allas behov, perspektiv och intressen beaktas?

Nedan presenteras exempel från jämställdhetsintegrering inom boendeplanering. Dessa bör diskuteras och bearbetas vid framtida satsningar på jämställdhet i boendeplanering. Exemplena har BoJämt kommit i kontakt med under det inledande arbetet. Listan är självklart inte komplett och kan göras betydligt längre. Hjälp gärna till att fylla på!

Checklistor

Checklistor för jämställdhet i fysisk planering (se kapitlet *Hur kan boendeplaneringen bli jämställd* samt referenslistan).

Malå kommun

Malå kommun (040219) har i en PM om jämställdhetsintegrering (se även kapitlet *Infrastruktur* i föreliggande rapport) analyserat den fysiska planeringen just utifrån de jämställdhetspolitiska delmålen.

Värmdö kommun

Värmdö kommun bedriver ett projekt om jämställdhetsintegrering i samhällsplanering. Kommunen engagerar kontinuerligt lokala referensgrupper i planprocessen. Någon seminariedeltagare menar att Värmdö lyckats med att ge referensgrupperna status. En del av beslutsrätten bör kunna delegeras till referensgrupperna. BoJämt kommer att följa upp detta projekt.

Banverket

Banverket har utarbetat metoder för sociala konsekvensbeskrivningar (se Transek AB, 2003).

Helsingborgs stad

Helsingborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, presenterar sina erfarenheter från 3R-metoden samt genomförda pilotprojekt med fokus på jämställdhet (se Helsingborgs stad, 2003). I sin presentation betonar kommunen vikten av att skapa visioner, använda jämställdhetsmetoder samt att utveckla medborgarinflytande.

Länsstyrelsen i Skåne län

Länsstyrelsen i Skåne län inledde under hösten 1999 ett samarbete med kommunerna Lomma, Eslöv och Simrishamn kring jämställdhetsperspektiv på översiktsplanering. Dessa berättar om sina erfarenheter från arbetet (Helsingborgs stad, 2003, s.13ff).

Kils och Ljungby kommun

När det gäller medborgarinflytande har Kils kommun (Brattén & Lundberg, 1996) och Ljungby kommun (Ryssbyprojektet) varit aktiva. I Kil genomfördes studiecirkelar med indelningar i olika grupper såsom kvinnor, män, småbarnsfamiljer osv. I Ljungby jobbade man i studiegrupper (särskilda insatser gjordes för att få med kvinnor), där grupperna själva bestämde teman. Grupperna tillgavs dock faktaunderlag. Fler exempel finns i föreliggande rapports Bilaga 4.

Stockholms stad, Tensta

Någon seminariedeltagare belyste ett spännande projekt i Tensta. Där byggs olika stora radhus med tilläggsrum som går att koppla till huset och som kan användas till eget företag. Vid familjeförändringar kan det även hyras ut. Mycket arbete läggs också på att skapa fungerande offentliga rum. Extra rum som kan hyras ut skapar ekonomisk flexibilitet, vilket medför att förändringar inte behöver innebära en katastrof.

Svenska Betongföreningen

Svenska Betongföreningen Service AB (2006) vänder på normen att hus planeras, projekteras och byggs av män. ”Vad händer om man vänder på det och låter ett gäng kvinnor ta över. Blir det någon skillnad?” I projektet *Konkret Vision* har organisationens kvinnliga nätverk, Bettan, fått fria händer att ta fram ett nytt koncepthus.

JagVillHaBostadNu

Organisationen JagVillHaBostadNu mobiliserar yngre medborgare för deltagande vid planmöten. Detta kan vara ett sätt att synliggöra ungdomars behov.

Nacka kommun, Saltsjöbaden

Någon seminariedeltagare belyste ett exempel från Saltsjöbaden där nya metoder krävdes för att få tillstånd förändringsarbete. Ett stort motstånd mot förändring rådde vilket gjorde att man valde att genomföra en Charette. Alla

invånare engagerades och man skrev en typ av kontrakt kring vad man var överens om. Ansatsen måste vara att gemensamt identifiera vilka brister som finns och då även utifrån jämställdhetsaspekter. Detta måste ske tidigt, i idéfasen.

”Syftet med en framtidsverkstad eller Charette, är att samla en verkligt bred skara deltagare som under en koncentrerad period (ofta under två dagar) går från negativa bilder och vidlyftiga visioner till positiva och konkreta handlingsförslag. Varje framtidsverkstad eller Charette bör endast handla om ett större tema eller en större komplex fråga. Framtidsverkstaden fungerar som ett bra sätt att introducera nya aktörer i ett arbete och ge dem inflytande. Ambitionen är att nå en konsensuslösning som har ett brett stöd bland deltagande parter. Det är viktigt att de folkvalda politikerna anger ramarna för charetten och att arbetet hålls inom de ramarna. Charetten måste ha ett tydligt syfte som alla förstår och kan förbereda sig för. Annars skapar arbetet mer konflikt än det löser problemställningar” (Boverket 2006d, s.39)

Stockholms stad, Hammarby Sjöstad

Någon seminariedeltagare berättade om hur det gick till i Hammarby Sjöstad där pengar tilldelades för att komma på innovativa miljölösningar. Efter att pengarna var slut blev det visserligen inte lika intressant längre, men kanske hade det åtminstone gett något kunskapsmässigt. Möjligtvis skulle något liknande kunna göras även när det gäller jämställdhet.

Botkyrka kommun

Någon seminariedeltagare lyfte fram alternativa bostadskontraktformer för att öka social och ekonomisk trygghet. Det handlar om Botkyrka, där alternativa kontraktformer prövats. Flera personer i en och samma lägenhet innehar individuella kontrakt.

Medborgardeltagande

I kommunintervjuerna framhålls det att särskilda metoder kan behövas för att nå kvinnor. Det kan exempelvis handla om möjlighet till barnpassning i samband med möten. Även mer uppsökande dialoger krävs. Flera av de intervjuade argumenterade också för att planprocessens mer demokratiskt riktade faser främst tilltalar föreningsanslutna och att dessa utgör en väldigt begränsad del av befolkningen. Planprocessen behöver finna nya former för delaktighet överlag. Kanske är en ökad kontakt med invånarna den viktigaste jämställdhetsfrågan, för att samla in kunskap och erfarenheter från lokal nivå. Apropå mer uppsökande dialoger blev det tydligt under en av BoJämmts seminarier att arbete i mindre grupper framhävde de kvinnliga deltagarnas makt att göra sin röst hörd. Så snart seminariedeltagarna samlades för genomgång i ”klassisk stil” med åhörare, föreläsare och moderator tog de manliga deltagarna över.

Medborgare behöver inte alltid fysiskt närvara vid samråd. E-post och Internet – chattning/omröstning kan användas. Öppet hus kan vara ett alternativ till vanliga stormöten. Även nya sätt att bjuda in till samråd

behöver utarbetas. Vid seminarium 2 belystes kommunikationsproblematiken mellan planerare och medborgare. Planerare kan uppleva att det är svårt att engagera medborgare medan medborgare upplever att de inte blir tillfrågade. Här ser man tydligt att det handlar om kommunikation.

Mentala kartor kan användas som ett sätt att tillvarata de lokala experternas (befolkningens) kompetens vad gäller brister i samhället.

Kvinnor och män lever fortfarande under skilda villkor

För att exemplifiera att kvinnor och män fortfarande lever under olika livsvillkor - framhåller Boverket (2006a) att kvinnor och män, flickor och pojkar delvis har olika fritidsaktiviteter. Fritidsförvaltningen i kommunerna bör följa upp hur resurserna fördelas. Finns könsuppdelad statistik kring hur män och kvinnor använder sin fritid? Finns möjlighet till fritidsaktiviteter – sociala och fysiska – i närmiljön till bostaden? (Ibid. s.17).

Fortsättningen

I vårt arbete har vi, både när det gäller genomgång av den forskning som finns och vid diskussioner om konkreta exempel, sett att det finns mycket gjort ifråga om att belysa jämställdhetsperspektiv i detaljplanering. Vi ser också att jämställdhetsperspektivet behöver bredare förankring än att bara handla om bostaden och bostadsområdet.

Efter seminarier med planerare och forskare har vi valt att i fortsättningen koncentrera oss på att belysa hur jämställdhet kan beaktas i den regionala och kommunala översiktliga planeringen. Om vardagslivet ska fungera för alla människor behöver jämställdhetsfrågorna tas med redan i den översiktliga planeringen. Först då kan vi förstå samspelet mellan exempelvis boende, service, transport, fritid och jobb – alltså kvinnors och mäns organisering av boendet och vardagslivet.

I denna rapportens inledning beskriver vi olika jämställdhetsperspektiv. Vi definierar också boendepaneringen som "... fysisk samhällsplanering med fokus på kvinnors och mäns organisering av boendet och vardagslivet". Vår ambition har varit att få igång en bred diskussion om jämställdhet i samhällsplaneringen. Nedanstående avsnitt ger exempel på fortsatt arbete inom föreliggande område. En uppgift för framtida jämställdhetsprojekt inom fysisk samhällsplanering är att definiera, förtydliga och konkretisera begreppet jämställdhet i planering. Hittills ser vi att det finns en bred konsensus om att jämställdhet är viktigt, men det saknas djupare diskussioner vilket gör att implementeringen saknas i annat än ord (jmf. *Politik och Planering*).

Regionalt nätverk

I kapitel *Plan- och bygglagen* kan vi läsa att sambandet mellan kommunernas översiktliga planering och de regionala utvecklingsprogrammen bedöms som "outvecklat". En ambition bör vara att skapa en plattform för regionens aktörer i syfte att stödja dialogen - med avseende på jämställdhet – kring hur relationen mellan bostadsförsörjningsplanering, detaljplanering, översiktsplanering, regionplanering och regionala utvecklingsprogram kan utvecklas.

Frågeställningar

I ovanstående kapitel har vi identifierat ett antal frågeställningar (markerade i svart) som bör diskuteras med utgångspunkt i länet. Frågorna kan dels besvaras och diskuteras utifrån ett medborgarperspektiv - genom exempelvis enkätundersökningar – dels utifrån ett politiskt- och planerarperspektiv. De två senare diskuteras förslagsvis i form av

seminarier, fokusgrupper och utbildningar. Genom seminarier, utbildningar och enkätundersökningar är det möjligt att visa på hur det faktiskt ser ut i Stockholmslän. Detta skapar legitimitet att jobba vidare med jämställdhetsintegrering. BoJämmts ambition är att, under 2007, genomföra en boevneundersökning i länet för att belysa frågeställningarna utifrån ett medborgarperspektiv.

Det är intressant att notera att de identifierade frågeställningarna väl faller inom ramen för OECD:s (1995) tre identifierade faktorer som speciellt bör belysas från ett jämställdhetsperspektiv: Tillgång till rimliga boendekostnader; boendets utformning, typ och läge; samt matchande av diversifierade behov inom boende (se kapitel *Hur kan boendeplaneringen bli jämställd.*)

Utbildningsinsats

För att dels kunna diskutera och besvara våra identifierade frågeställningar och förstå jämställdhetsperspektivet i fysisk samhällsplanering, dels kunna utgå från svaren och jobba mot det jämställdhetspolitiska målet – måste kunskap inom jämställdhetsintegrering förmedlas. BoJämmts seminarier och intervjuer med kommuner, samt mötet med BoJämmts referensgrupp den 23 november 2006 pekade tydligt på vikten av att utbilda regionens samhällsbyggnadsaktörer i genusteori och jämställdhetsintegrering. Vi föreslår att ett utbildningspaket i samarbete med forskare och praktiker anpassat för regionens samhällsplanerare utarbetas.

BoJämmts seminarier har tydligt visat att samrådsförfarandet och medborgardialogerna behöver utvecklas för att män och kvinnor ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Ovanstående kapitel belyser just aspekter som är viktiga att beakta vid medborgardialoger och samrådsförfaranden. Dessa kan förmedlas i utbildningsinsatser.

Utbildningen bör inbegripa praktiska metoder som kan tillämpas av planerare för att jämställdhetsintegrera sin verksamhet. Kapitlet *Hur kan boendeplaneringen bli jämställd?* ger exempel på hur detta kan göras. Dock behövs utbildning för att dessa metoder fullt ut ska kunna användas. Det är relevant att utgå från visioner i syfte att inte cementera rådande strukturer.

Vi är övertygade att om samhällsplanering kan underlätta boendet och vardagslivet för både kvinnor och män, är sannolikheten att vi uppnår ett jämställt samhälle större. Samhällsplanering kanske inte kan ändra rådande normer - men genom att underlätta för alla, medels genusglasögonen - finns mer utrymme för diskussion om framtidens samhälle.

Referenser

- Adolfsson, S (2006) Regionförstoringen och barnfamiljerna i Lundström (red) *PLAN – Tidskrift för samhällsplanering*. Nr. 1-2 2006.
- Andersson, B (2005) *RISK- Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering*. Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Norrköping
- Boverket (1996:4) *Hela Samhället – Jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö*. Karlskrona
- Boverket (2005) *Är regionförstoring hållbar*. www.boverket.se
- Boverket (2006a) *Jämna steg – Checklista för jämställdhet i fysisk planering*. www.boverket.se
- Boverket (2006b) *Boendeplanering- en strategisk fråga för kommunen*. www.boverket.se
- Boverket (2006c) *Var finns rum för våra barn? En rapport om trångboddhet i Sverige*. www.boverket.se
- Boverket (2006d) *Lär känna din ort! – metoder att analysera orter och stadsdelar*. www.boverket.se
- Brattén, K & Lundberg, L (1996) *Delaktighet och dialog. Översiktsplanering i Kils kommun på annorlunda vis*. Arbetsrapport 97:3. Högskolan i Karlstad.
- De los Reyes, P & Mulinari, D (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Liber. Malmö.
- Engelbrektsson, E (2005) *Social konsekvensbeskrivning (SKB) – en förstudie med förslag till modell för SKB*. B-uppsats. Handelshögskolan. Göteborg.
- Friberg, T & Larsson, A (1997) *Genusperspektiv i översiktlig planering*. Lunds Universitet.

- Friberg, T & Larsson, A (2000) *Att bedriva jämställdhet med kommunal översiktsplanering*. Rapporter och notiser 157. Inst. för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds univ. Lund
- Hudson, C och Rönnblom, M (2006) ARBETSMATERIAL - *The woman-made city – feminist utopia or practical possibility?*
- JämStöd (2006) *4R-metoden.Handledning*. www.jamstod.se
- Larson, B (red.) (2004) *bygga på kvinnors kunskap*. Kvinnors Byggforum: AB svensk Byggtjänst. Stockholm.
- Larsson, A (2006) *Förslag till reviderad PBL synat med genusglasögon*. PLAN, vol. 1, nr. 1, 2006. www.bth.se/fou/forskinfor.nsf
- Larsson, A (2005) *Kön och rum i den fysiska planeringen i Friberg, T m.fl. (red.) Speglingar av rum: Om könskodade platser och sammanhang*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.
- Larsson, A (2003) *Helsingborgs översiktsplan 1997 sedd genom jämställdhetsglasögon i Lindström, H m.fl. (red.) Jämställdhet i översiktsplanering*. Helsingborgs stad . www.helsingborg.se
- Larsson, A (2002a) i Friberg, T & Larsson, A (red) *Steg framåt- Strategier och villkor för att förverkliga genusperspektivet I översiktlig planering*. Rapporter och notiser 162. Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi. Lunds Universitet. www.bth.se
- Larsson, A (2002b) *Jämställdhet och översiktlig planering – en problematisk relation*. PLAN, vol. 3, 2002.
- Larsson, A (2000) *Genusperspektiv i översiktlig planering i Lars Fladvad (red). Jämställd planering- att synliggöra ojämställdheten*. Svenska Kommunförbundet.
- Lindegren, M (2000) *3R-metoden i översiktlig planering i Lars Fladvad (red). Jämställd planering- att synliggöra ojämställdheten*. Svenska Kommunförbundet.
- Lundkvist, H (1998) *Ojämställdhetens miljöer*. Svenska kommunförbundet: Kommentus. Stockholm
- Länsstyrelsen Dalarnas län (2001) *LIKA, En checklista för jämställd planering*. www.w.lst.se

- Länsstyrelsen Hallands län (2004). *Jämställd planering i Halland*.
www.n.lst.se
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2006) *Läget i Länet, Bostadsmarknaden i Stockholms län 2006*. rapport 2006: 14.
www.ab.lst.se.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2006a) *Sammanställning av Bostadsmarknadsenkäten*. Rapport 2006:10. Stockholm.
www.ab.lst.se.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2006b) *Läget i Länet, Bostadsmarknaden i Stockholms län 2006*. rapport 2006: 14.
Stockholm. www.ab.lst.se.
- Länsstyrelsen Skåne län (2000) *Checklista för jämställd planering*.
www.m.lst.se
- Länsstyrelsen Västra Götaland m.fl. (Publikation 2 001:52) *Om regionalpolitiken blev jämställd – jämställdhetsperspektiv på regionalpolitik*. Göteborg.
- Länsstyrelsen Västra Götalands län. *Checklista för jämställdhetsfrågor i detaljplanering och checklista för jämställdhetsfrågor i översiktsplanering/fördjupad översiktsplanering*
- Länsstyrelsen i Örebro län (2004) *Planera Jämt – En checklista för jämställdhet i fysisk planering*. Publ. Nr 2004:22. www.t.lst.se.
- Länsstyrelsen Östergötlands län (2005) *Checklista för fysisk planering Analys och planeringsunderlag för att se hur och om man jobbar på rätt sätt med jämställdhetsperspektivet i fysisk samhällsplanering*. www.e.lst.se
- Länsstyrelsen Östergötlands län (2006:1) *Jämställdhet i fysisk planering och byggd miljö – ett nytt perspektiv på vardagsmiljö*.
www.e.lst.se
- Moser, C.O.N (1993) *Gender, Planning and Development. Theory, practice and training*. Routledge, London.
- Nordregio (2004) *Journal of Nordregio*. No.2 june- volume 4 – 2004.

- OECD (1995) *Women in the city. Housing, services and the urban environment*. Paris.
- Palmqvist, P (1998) Könnsblind stadsplanering – det kan vi väl ändå inte hålla på med längre? i Gärd Folkedotter (red) *Könnsblind planering och genuskontrakt*. Arbetsrapport No.21. Institutet för bostadsforskning, Uppsala Universitet. Gävle
- Regionala bostadsgruppen (2005) *Trafik och Bostäder - Handlingsprogram i anslutning till det regionala tillväxtprogrammet 2004 – 2007*. www.ab.lst.se.
- SCB (2004) *På tal om kvinnor och män*. www.scb.se
- Svenska Betongföreningen Service AB (2006) *Konkret Vision* www.byggkostnadsforum.se.
- Transek (2003) *Metod för sociala konsekvensbeskrivningar i transportplanering*. Transek AB på uppdrag av Banverket.
- Transek (2006) Sammanfattande PM om FuD projektet ”Jämställdhet vid val av transportmedel”. 2006:13. Solna.
- Uppsala kommun (2001) *Checka listan. Kvinnoögon ser andra saker än mansögon*. www.uppsala.se
- Vogel, J och Hjerm, M (2003) Integration till svensk välfärd? Om invandrades levnadsförhållanden på 1990-talet, i *Välfärd och ofärd på 90-talet*, SCB rapport 100 om Levnadsförhållanden.

Dokument från Riksdag och Regering

- Dir 2002:97. *Översyn av plan- och bygglagstiftningen*
- Ds 2006:9. *Rättvisa och jämlika villkor på bostadsmarknaden*.
- Prop. 2005:06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv - nya mål i jämställdhetspolitiken*
- Skr 2002/03:140. *Jämt och ständigt - Regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden*
- Skr 2003/04:129. *En svensk strategi för hållbar utveckling*
- SOU 2000:87. *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*

- SOU 2005:77. *Får jag lov? Om planering och byggande.*

Länsstyrelsens rapportserie

Utkomna rapporter under 2007

1. Svenska Högarna – marinbiologisk kartläggning och naturvärdesbedömning, *miljö- och planeringsavdelningen*. Finns bara som pdf.
2. Rassa vikar – marinbiologisk kartläggning och naturvärdesbedömning, *miljö- och planeringsavdelningen*. Finns bara som pdf.
3. Från vision till verklighet – om landsbygdsutveckling i Stockholms län 2000-2006, *miljö- och planeringsavdelningen*.
4. Organiserad brottslighet – ett hinder för långsiktigt hållbar tillväxt i Östersjöregionen, *avdelningen för regional utveckling*.
5. Fiskevårdsplan 2007-2010 för Stockholms län, *avdelningen för regional utveckling*.

I Stockholmsregionen vars ekonomi och befolkning växer, är det viktigt att det långsiktiga behovet av bostäder kan tillgodoses.

Det handlar också om vilken typ av bostäder vi bygger och vilken kvalitet bostäderna och bostadsområdena har. Överlag behövs djupare kunskaper och en diskussion om kvalitetsfrågor i vårt boende. En viktig fråga i den framtida boendepaneringen handlar om jämställdhet.

Länsstyrelsen i Stockholms län har initierat projektet BoJämt tillsammans med Regionplane- och trafikkontoret samt Stockholms stad. Föreliggande rapport är ett diskussionsunderlag från projektets inledande arbete.

Rapporten finns att ladda ned som pdf
på Länsstyrelsens hemsida
www.ab.lst.se

ISBN 978-91-7281-254-3

Adress
Länsstyrelsen i Stockholms Län
Hantverkargatan 29
Box 22 067
104 22 Stockholm, Sverige
Tel: 08- 785 40 00 (vxl)
www.ab.lst.se